

DROTTNING MARGARETAS EKONOMI OCH DONATIONSPOLITIK

1

De ekonomiska förutsättningarna för drottning Margaretas regeringsverksamhet samt hennes donationer till kyrkan har nyligen behandlats av Michael Linton i ett par kapitel av hans gradualavhandling *Drottning Margareta fullmäktig fru och rätt husbonde*. Där tar Linton avstånd från tidigare uppfattningar — att Margareta genom höga skatter och återförvärv av krongods lyckades att alltid ha reda pengar till hands¹ — och hävdar i stället kraftigt hennes beroende av krediter både hos andliga och världsliga stormän. Enligt Linton inledde Margareta sin regering med att sätta sig i djup skuld, främst till några kapitalstarka holsteinska adelsmän, men betalade av på skulderna då hon fr.o.m. hösten 1385 fick tillgång till hela inkomsten från Skånemarknaden. På grund av kriget i Sverige 1389 och åren därefter måste hon göra nya skulder, främst till Roskilde biskopsstol. Efter år 1397 betalade hon resterande skulder till holsteinarna men satte sig i djup skuld till Roskilde biskopsstol. Från sekelskiftet 1400 vill Linton se en större ekonomisk säkerhet hos Margareta; hennes finanser blev slutligen så goda att enorma utbetalningar kunde göras till utlandet: inlösen av Gotland från Tyska Orden för 9.000 nobler och erläggandet av Katarina av Pommerns hemgift på 40.000 gyllen.²

Linton har med rätta påpekat, att Margareta behövde kredit, men ännu återstår många, i avhandlingen ej beaktade, problem i fråga om skuldernas storlek, datering och avbetalning. Ärvde Margareta sina skulder helt eller delvis? Vidare måste man kritiskt granska de källor av mycket skiftande karaktär, vilka finns att tillgå i fråga om skuldsättning och amortering. Mest svårtydda är anteckningar i gamla registratur, där regesten upplyser att ett slott lämnats åt någon eller inlösts av kronan, men det förblir ofta oklart, om slottet varit pant eller förläning. Det framgår ej om pant lösts genom hela summan på en gång, genom avbetalning eller

¹ *Kr. Erslev, Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse, Kbhvn 1882, s. 316.*

² *M. Linton, Drottning Margareta fullmäktig fru och rätt husbonde, Göteborg 1971, s. 113 ff med tabeller s. 313 ff. I min recension av Lintons avhandling (H. T. 1972) kunde av utrymmesskäl ingen utförlig diskussion upptagas om denna intressanta fråga. Avhandlingens många felaktiga uppgifter har föranlett en ny genomgång av källmaterialet.*

rentav genom avskrivning från långgivarens sida. Mer entydiga är kvitton, där pantinnehavaren säger sig ha uppburit en summa av Margareta, ger drottningen och hennes borgensmän kvitto och återlämnar panten. I flera sådana kvitton nämns dock inte den återbetalade summan exakt, och ibland kan man misstänka avskrivning. Endast sällan framgår tidpunkten för en pantsättning av inlösningsdokumentet; borgensmännens namn kan stundom ge ungefärlig datering. Det finns dock även bevarade några pantsättningsbrev, där drottningen får låna en viss summa mot att ett slott eller ett distrikt överlämnas till långgivaren som säkerhet. I några brev betalar en person ut pengar på drottningens vägnar till en tredje man utan att det nämns ett ord om skuld eller pant. Linton bortser från att den löpande regeringsverksamheten också måste ha medfört utbetalningar och registrerar även sådana brev som amorteringar.

I källmaterialet förekommer tämligen klara avskrivningar på både små och stora belopp. Jakob Mus, som var hövitsman på Lindholm 1384 och på Varberg 1389, kvitterade 200 mark 1377, men det står faktiskt inte att Margareta hade betalt, endast att skuldebrevet dödas.³ 1390 dödade Zegebart von Luten två av drottningens skuldebrev, det ena på 300 mark och det andra på ett antal rustningar; det står inte ett ord om att hon betalat.⁴ Krigaren kan ju möjligen ha fått onämbar kompensation i det erövrade Sverige, där väl hans rustningar hade använts. 1396, på ett möte i Assens på Fyen, dödade Henneke Limbek, Ulf Pogwisch och Niels Ivarsen en ärvd skuldförbindelse; deras förfäder hade lånat kungarna Magnus Eriksson och Håkan Magnusson 4.000 mark. Varken Margareta eller någon betalning omtalas i brevet,⁵ som tydligt innebär en avskrivning. På mötet i Assens diskuterades de holsteinska grevarnas länsförhållande till Erik av Pommern, då nyss hyllad som kung i Danmark. Båda parter lämnade senare motstridiga uppgifter om vad som förevarit,⁶ och det kan knappast avgöras vilka politiska skäl, som motiverat att Margareta gynnades genom avskrivning av den gamla skulden.

Löften om utbetalningar kan inte behandlas som faktiskt erlagda belopp. Katarina Berg, änka efter Henning Berg, som hade varit hövitsman på Kierstorp 1387 och på Hagenskov 1389, fick år 1397 löfte på att Margareta skulle betala 400 mark och mot detta löfte överlämnade hon den gård och det härad, som hon och mannen hade haft i pant.⁷ Göslöf Ulf och Claus Ruske lovade år 1400, att när drottningen betalat dem 500 mark, skulle de ej mera vara de nordiska rikenas

³ P. F. Suhm, *Historie af Danmark* 14, Kbhvn 1828, s. 507 f. Lindholm se *Erslev* s. 101, Varberg enl. *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* 2 nr 3683. *Linton* s. 127 utnämner honom till sjörövare.

⁴ *Repertorium* nr 3730, jfr *Linton* s. 122.

⁵ D.N. 9 nr 187. *Linton* s. 120 uppger summan omväxlande som 4.000 och 5.000 mark. Brevet utgör Lintons enda belägg för att Pogwisch kan räknas till Margaretas kreditorer.

⁶ *Erslev* s. 391 f.

⁷ S.T. 2 s. 643, *Repertorium* nr 3690, 4167, jfr *Linton* s. 315.

fiender.⁸ Det förblir okänt om och när dessa summor betalats ut. Som skuldbetalningar kan man ej heller betrakta några småbelopp, som Henrik van Ahlefeldt år 1401 betalade ut på drottningens vägnar.⁹ I de bevarade kvittona talas ej om skuld, däremot lovade en av mottagarna att göra sig förtjänt av summan. Mellanhänder var vanliga vid utbetalningar och mottagarna var i detta fall holsteinska adelsmän; en av dem var Benedict van Ahlefeldt d.y.

På grundval av bl.a. sådant material har Linton i tabellform sammanställt Margaretas utbetalningar. Därvid har betalningar, som löpt under flera år (Sachsen-Lauenburg o. Limbek jfr s. 30, 34) placerats under ett enda år, i det ena fallet då första avbetalningen gjordes, i det andra under slutkvittots år. Dessutom saknas summor, som kan framräknas genom sammanställning av dokument t.ex. inlösen av Holbæks slott från Henning Podebusk på 400 mark 1376 eller 1377 (jfr dock s. 35) och 10.000 gyllen av Katarinas hemgift, vilka torde ha betalats 1411.¹⁰ Tabellerna saknar värde för studium av Margaretas utbetalningar år från år; även totalsummorna är synnerligen tvivelaktiga.

Det fanns två helt olika kreditformer, vilket Linton ej observerat. En vanlig pantsättning innebar, att danska kronan lämnade ifrån sig ett slott, ett härad eller krongods, och långgivaren fick sedan uppbära inkomsterna av panten utan att avdrag gjordes i huvudsumman, tills skulden betalades och panten återställdes. Ibland träffades särskilt avtal t.ex. om vem som skulle få uppbära skörden det år, då panten inlöstes. Den faktiska räntan på ett sådant lån kunde bli hög; för låntagaren var det ingen förmånlig kreditform. Stundom bestämdes att panten måste lösas inom ett visst antal år, annars övergick den i långgivarens ägo.¹¹

Det fanns emellertid en för kronan bättre kreditform; korttidslån på högst ett år gavs utan pant och alltså utan ränta. Ibland kunde en pant uppställas i den händelse summan inte betalades inom föreskriven tid, men i regel räckte det med borgensmän. Kvittona på sådana lån utställdes både på drottningen och borgens-

⁸ Udvalg af hidtil utrykte Danske Diplomer og Breve fra det XIVde, XVde og XVIde Aarhundrede ed. C. Molbech o. N. M. Petersen, Kbhvn 1858 nr 70 (i forts. cit. *Molbech o. Petersen*). Jfr *Linton* s. 123.

⁹ *Linton* s. 119, Repertorium nr 4408, 4426—4428. Siverd Dozenrode fick 250 mark den 9/1 och lovade göra sig förtjänt av dem. Hartwig Breyde fick 100 den 3/5, Hartwig Pogwisch 150 den 11/5 och Benedict van Ahlefeldt 100 den 18/5. Linton uppger att Henrik van Ahlefeldt erbjudit Margareta lån. Det finns endast en, obetydlig skuldbetalning till Henrik och hans broder Claus den 28/10 1396; i Kolding utställdes kvitto på 200 mark, som drottningen skulle ha betalt till Mårtensmäss (*Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg* 10 s. 151—52). Henrik van Ahlefeldt kan inte räknas till de viktigare kreditorerna.

¹⁰ 1410 hade 20.000 gyllen betalats (S.D. 1332, 1577). Då kvitto gavs på en utbetalning av 6.000 år 1412, omtalades att sedan blott 4.000 av de 40.000 återstod att betala (S.D. 1636).

¹¹ Biskop Peder av Roskilde föreskrev Anders Persson av Svaneholm en inlösnings tid på 9 år (De ældste danske Archivregistraturer I s. 329, *Linton* s. 139).

männen, och det går alltså inte att avgöra, om de senare varit tvungna att delta i betalningen. Korttidslån kunde säkert danska kronan få utan svårighet, då den disponerade Skånetullen. Pengarna därifrån inflöt på hösten, men utbetalningar kanske måste göras vid annan årstid, då kassan var tom. Korttidslånen bör skiljas ut från de vanliga pantsättningsarna, eftersom de inte har med den egentliga skuldsättningen att göra. Ett typiskt korttidslån gjorde Margareta, då hon vid Mickelsmäss 1390 skulle erlægga 3.000 mark till bröderna von Vitzen för de tre slotten Kalmar, Sölvesborg och Ravensborg. Albert Kalenberg betalade ut summan före fastställd termin, redan den 23 augusti, och i Lund den 13 januari 1391 fick han sina 3.000.¹²

Frågan är om det bevarade materialet av kvitton och pantsättningsbrev m.m. är tillräckligt representativt. Liknande handlingar finns inte bevarade från Erik av Pommerns regering. Margaretas intresse för att ha klara papper på sina rättigheter är dokumenterat,¹³ skyldigheterna kanske inte registrerades så noga. Det finns uppenbara luckor i det bevarade materialet, men trots detta bör en noggrannare analys av skuldsättning och utbetalningar kunna ge en bild av hennes ekonomiska ställning och förståelse för hennes donationspolitik. Donationerna till kyrkan måste nämligen studeras mot bakgrunden av hennes ekonomiska situation.

2

Kronans inkomster bestod av skatter och avgifter från skattejord och krongods samt av tullar — i synnerhet Skånetullen — samt av extra skatter. Linton hävdar i anslutning till Erik Lönnroths undersökning av Sveriges medeltida statsfinanser, att Margareta införde ett nytt skattesystem: personliga skatter i stället för skatt på jord.¹ Margareta uttog en extraskatt i Sverige, som därigenom fick betala för sin erövring. Drottningmarken 1389 utgick även av frälset men var en engångsföreteelse; pålagan skulle vara betald före fastan 1390.² I början av 1390-talet — exakt årtal är okänt — införde Margareta i Sverige en skatt kallad femtonmarkshjälpen, som i Nyköping 1396 reducerades till 10 mark. Den ersatte alla tidigare skatter och uttogs av varje skattebonde, som var fullbesutten. Det nya var att skatten utgick eller i varje fall beräknades i pengar; detta system fortsatte efter 1403, då Margareta avlyste femton(tio)marksskatten, som hade betungat allmogen,

¹² Repertorium nr 3759, 3785.

¹³ D.N. 1 nr 409 Margaretas brev till Håkan Magnusson ca 1370. Även instruktionen till Erik av Pommern 1405 § 24 (Norges gamle Love 2: 1 ed. A. Taranger 1904—12, s. 79). Jfr *Linton* passim.

¹ *Linton* s. 106 ff om inkomstkällor o. skatter, s. 154 ff om Skånetullen.

² *E. Lönnroth*, Statsmakt och statsfinans i medeltidens Sverige, Göteborg 1941, s. 176, Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref 2 nr 2431.

och återgick till de gamla pålagorna.³ Femtonmarksskatten var lagd på hushåll, den var inte personlig. I Danmark uttogs extraskatt 1396 och vid senare tillfälle uttogs extraskatt i Norge.⁴ Klart är dock att extraskatterna hade en särskild motivering och var engångsföreteelser. Margaretas strävan att reducera krongods, som hade gått förlorat i Sverige efter 1363 och i Danmark efter 1368, tyder på en avsikt att få de ordinarie inkomsterna tillräckliga. Uppbörd av skatten i pengar eller per sedlar, som lätt kunde förvandlas till likvida medel, visar hennes behov av kontanter.

Margaretas danska finanser var beroende av kronans ekonomiska läge vid Valdemar Atterdags död i oktober 1375. Efter Stralsundsfreden 1370 disponerade danska kronan endast en tredjedel av inkomsterna från Skåneområdet; resten skulle hansestäderna ha i skadestånd under femton år. Hälften av denna tredjedel överlät Margareta och Håkan Magnusson i sonen kung Olofs namn till hertig Erik av Sachsen-Lauenburg mot löfte om militär hjälp mot befärade mecklenburgska angrepp; mecklenburgarna hävdade med stöd av kejsar Karl IV, att Albrekt d.y. av Mecklenburg hade arvsrätt till danska kronan. Överenskommelsen med hertig Erik slöts den 1 november 1376 och innebar, att hertigen skulle få 1.000 mark kontant 1377 och då överlämna de tre slotten Laholm, Falkenberg och Oppensten. 4.500 mark skulle hertigen uppbära av Skånetullen på så sätt att han fick en sjättedel av tullen varje år, tills summan hade erlagts. I händelse av krig skulle Margareta betala ytterligare 1.000 mark och då skulle hertigen ställa 60 beväpnade män till hennes förfogande på hennes kost i Tyskland.⁵ Den sista delen av avtalet gick aldrig i uppfyllelse, eftersom fredlig uppgörelse med mecklenburgarna hade träffats redan i september 1376 och förblev i kraft.

Skånetullen uppgick vid sekelskiftet 1400 till ca 5.000 mark.⁶ Det måste ha tagit minst fem år, innan skulden till hertig Erik var gäldad. Och summan blev säkert indriven, ty hertigen var i omedelbart behov av kontanter; hans ombud lånade genast 4.500 mark av några borgare i Lübeck och överlät åt dem att driva in pengarna i Skåne. Hertigen underrättade kung Olof och Margareta om denna transaktion och omtalade också, att det danska skuldebrevet skulle förvaras i Lübeck.⁷ Det var ingen lysande affär för Margareta; hon betalade dyrt för ett

³ *Lönroth*, Statsmakt s. 177, S.D. nr 328 1403 3/5. Lintons försök att i Frankrike, England och Tyskland finna förebilder till Margaretas personliga skatter är irrelevanta; Linton har missuppfattat det nya i skattesystemet. Förslagen till kyrkliga förebilder (s. 113 särskilt not 4) är också mindre lyckade. Vårfrupenningen till Vadstena var faktiskt en personlig avgift. Peterspenningen till Rom, som uttogs per hushåll, var etablerad sedan 1320-talet.

⁴ *Erslev* s. 316. 1405 uttogs extraskatt i Norge med anledning av kungens förmålning (Norges gamle Love 2: 1 s. 77, 81).

⁵ Schleswig-Holstein-Lauenburgische Urkunden II ed. A. L. J. Michelsen, Kiel 1849, nr 250. Hertigen skulle dessutom ha tullen från Vrested (Ystad?) och Trelleborg. Om mecklenburgarna se *Linton* s. 39, 72.

⁶ *Suhm* 14 s. 659 f, S.D. nr 122, jfr nedan s. 43.

⁷ Urkundenbuch der Stadt Lübeck 4 s. 364 f. Brevet dat. 1377 24/2 är riktat till kung Olof

stöd, som hon aldrig behövde utnyttja, och de tre slotten kostade henne i praktiken 5.500 mark. Men i längden tog hon revansch. Hertiginnan av Sachsen-Lauenburg var dotter till greve Claus av Holstein och ärvde tillgångar i hertigdömet Slesvig. 1411 pantsatte hertigparet Åbenrå slott och län med några härader samt sin årliga ränta av staden Flensburg på 200 mark till drottningen för 3.000 mark. Panterna skulle vara oinlösliga i fem år.⁸ Margareta betalade ut 2.200 mark vid pantsättningen och 800 mark den 20 mars följande år.⁹ Eftersom brevet uttryckligen sade, att avdrag i huvudsumman ej skulle göras, torde affären ha varit mycket god förutom den politiska vinsten. Den skulle kunna stämplas som ocker.

Sannolikt tvingades Margareta att övertaga avsevärda skulder efter fadern. Skulderna till kyrkan behandlas nedan (s. 40 ff) men även världsliga fordringsägare torde ha anmält sig. 1372 hade Valdemar återvänt till Danmark efter fyra års kringflackande i Tyskland, där han utan större framgång försökt bygga upp förbund mot sina fiender.¹⁰ Han förlorade en hel del pengar på försöken. Sommaren 1369 beklagade han sig över att han berövats 11.000 mark silver av markgreve Otto av Brandenburg och Nikolaus von Bismarck.¹¹ En hanserecess från den 6 oktober 1368 omtalar, att enligt ryktet låter Valdemar föra ut en stor skatt från Danmark; i varje stad skall nu kungöras, att den som ertappar en person med att bära skatter eller pengar till Valdemar, skall få behålla vinsten själv och anses vara städernas bästa vän.¹² Källan upplyser alltså om hanseaternas farhågor för att kungen skulle få ut medel från Danmark; den säger inget om resultatet av Valdemars ansträngningar, vilket kan ha blivit obetydligt. År 1371 disponerade han dock 2.100 mark silver, som han lånade hertig Magnus av Braunschweig mot säkerhet i staden Lüchow i Lüneburg.¹³ Uppenbarligen har Valdemar haft avsevärda summor till förfogande under sin resa, men frågan är om något återstod, då han kom hem.

Åren 1372—1375 var Valdemar ivrigt verksam med att återförvärva krongods. Godsköpen började omedelbart efter hemkomsten; de skulle ha finansierats genom att kronans intäkter givit överskott.¹⁴ Så torde inte ha varit fallet. Valdemar lånade

av Danmark, drottning Margareta av Sverige och Norge samt Henning Podebusk, Danmarks rikets drots. Om hertigen fick tullen från Malmö, skulle även den övertagas av lübeckarna. *Linton* s. 117 uppger utan källa att hertigen fick dåliga affärer på 1390-talet.

⁸ *Diplomatarium Flensborgense* 1 nr 55, 56 jfr *Linton* s. 117.

⁹ *Repertorium* 3 nr 5203.

¹⁰ *S. Tägil*, Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962, s. 332 ff.

¹¹ *Tägil* s. 364 jfr även *Annales Danici medii ævi* ed. Jörgensen s. 32, 190: 1369 flydde Valdemar från sitt land till Tyskland och där förlorade han en ofantlig penningssumma genom markgrevens förräderi.

¹² *Hanserecess* 1 nr 479 § 12. *Linton* översätter felaktigt "låtit" utföra samt uppger s. 27, att Valdemar hade god ekonomi 1368—69.

¹³ *Tägil* s. 394 efter *Ældste Archivregistraturer* 1 s. 98 f.

¹⁴ *Linton* s. 65 framför denna gissning.

av kyrkan (se s. 40); en del köp kan ha varit kamouflerade indragningar från her-
rar, som hade gått över till fienden under kriget.¹⁵ Efter Valdemars död passade en
del säljare på att behålla godsens,¹⁶ och Margareta tvingades senare att inlösa dem
ännu en gång. Valdemar fick också låna pengar av åtminstone en kapitalstark
holsteinare. Benedict van Ahlefeldt var den störste av Margaretas kreditorer.¹⁷
Fortfarande år 1376 höll han emellertid på mecklenburgarnas rätt till danska tron-
nen. Varför lånade han då Margareta stora summor?

1373 hade mecklenburgarna förmedlat en förlikning mellan Valdemar och de
holsteinska grevarna, sedan de fått löfte att danska kronan skulle tillfalla Albrekt
av Mecklenburg d.y. De satsade nu på att få hela landet i stället för att enligt
tidigare avtal dela med holsteinarna.¹⁸ I brevet om förlikningen omtalas en special-
uppgörelse mellan Valdemar och Benedict van Ahlefeldt, som tillhörde de upp-
roriska stormännen. Hertig Henrik av Mecklenburg, tronkandidatens fader, hade
åstadkommit denna uppgörelse, som säges skola stå fast; dessutom antyds att
Ahlefeldt skulle stödjas mot de holsteinska grevarna.¹⁹

Ett år senare kvitterade Ahlefeldt 1.500 mark, som han hade fått betalt av
mecklenburgarna, och den summan skulle han dra av i de 12.000 mark, som hertig
Henrik hade lovat på kungens av Danmark vägnar.²⁰ Ahlefeldt synes alltså ha
lånat Valdemar 12.000 mark, för vilkas återbetalande mecklenburgarna gått i
borgen, antagligen med utsikterna till tronen som säkerhet. De mecklenburgska
hertigarna var själva i ständig penningnöd.²¹ Ingenting är känt om tidpunkt eller
omständigheter, då Ahlefeldt svängde över till Olofs och Margaretas sida, men
efter hösten 1376 var detta steg sannolikt enda möjligheten för honom att få till-
baka lånet till danska kronan. Margareta köpte hans stöd genom att erkänna
faderns skuld; Ahlefeldt fick panter i Danmark. 1387 lämnade han slottet Hör-
ningsholm och två gårdar på Tåsinge till drottningen, och 1389 löste Margareta in
Näsbyhoveds slott för 9.000 mark.²² Enligt bevarade kvitton betalade Margareta
sammanlagt 10.000 mark till Benedict van Ahlefeldt 1389; möjligen hade hon där-
med gäldat hela faderns skuld. 1392 löste hon in "Nubelverk" och fick av Benedict

¹⁵ *Suhm* 13 s. 871, ett brev, där Kally Jensens och hans hustrus gods på Fyen pantsättes för 1.000 mark, bevitnat av Henning Podebusk m.fl. rådsherrar. Om återlösningsmöjlighet talas ej alls.

¹⁶ *Linton* s. 63 ff, 126 f, jfr nedan s. 47 om donationsbrevet 1401.

¹⁷ *Linton* s. 118 f.

¹⁸ *Linton* s. 54.

¹⁹ Schleswig-Holstein-Lauenburgische Urkunden II nr 227.

²⁰ Mecklenburgisches Urkundenbuch 18 nr 10564. *Linton* s. 64 nämner brevet men har ej observerat lånet till Valdemar.

²¹ *Linton* s. 74 f.

²² *Linton* s. 118. Jfr dock *Suhm* 14 s. 560, där Bent Bjugg 1391 lovar, att om han dör före drottningen, skall hon ha Hörningsholm med tilliggande, som hon hade köpt av salig riddaren Henneke (=Johan) van Ahlefeldt, broder till Benedict. Möjligen var det endast eventuell rätt till Hörningsholm som Benedict överlät till drottningen.

van Ahlefeldt kvitto på 600 mark. Godset säges ha varit pantsatt till änkan efter Ahlefeldts broder Johan; pantbrevet var ställt till henne.²³ Johan van Ahlefeldt levde den 8 december 1389 men omtalas som död 1391.²⁴ Det var alltså en färsk pantsättning, som reglerades 1392.

Vilka andra fordringsägare fick betalt, när Margareta hösten 1385 återfick hela Skånetullen och därmed möjlighet att betala? Halds slott löstes in från Timme Limbek för 600 lödiga mark.²⁵ Enligt en regist löstes Ravensborgs slott från Henning Meynerstorp för 3.201 mark under år 1387.²⁶ Henning Meynerstorp hade efter Valdemars död överlämnat ön Als till de holsteinska grevarna.²⁷ Det finns tecken på att Margareta sökt motarbeta honom. Den 30 juli 1389 stämde ärkebiskop Magnus Henning Meynerstorp till Lund efter klagomål av Ribekaniken Nicolaus Krook "provisor pauperum scolarium in Pukhus" i Ribe. Henning omtalas här som fordom hövitsman på Kolding men nu vistades på Lolland utan någon befattning. Han anklagades för att tillsammans med några kumpaner ha plundrat de gods, som skulle underhålla de fattiga studerande. Ärkebiskopen förkunnade, att om Henning ej infann sig till svaromål inom 30 dagar, var han eo ipso exkommunicerad.²⁸ Henning Meynerstorp syns ej senare i den ledande kretsen.

Valdemar Atterdag hade kommit överens med greve Adolf av Plön att lösa in Haderslev för 5.000 mark men blott kunnat betala 2.000; Margareta betalade resten 1388.²⁹ Övriga affärer under dessa år är mer svårtydda. Den 5 januari 1386 gav Henrik och Lydeke Skarpenberg jämte Henning Meynerstorp på Kalundborg kvitto på 1.500 mark, som Margareta i sitt brev hade lovat betala till riddaren Reymer Breyden,³⁰ det finns ingen uppgift om varför summan utbetalades. Den 22 augusti 1388 gav bröderna Henrik Skarpenberg och Luder Meynerstorp drottningen och hennes medlovare kvitto för all skuld och i synnerhet de 1.000 mark, som hon var skyldig deras moder.³¹ Någon betalning nämns inte; man kan därför möjligen misstänka en avskrivning. Den 29 september samma år hade hon en uppgörelse med Kort Moltke och dennes söner Evert och Ficke. Herrarna gav henne fri från all skuld och tvedräkt och för all dagtingan, som var dem sagd för slottet Grimstorp på Lolland; hädanefter håller de Grimstorp på hennes loven,

²³ Repertorium nr 3856.

²⁴ Johan medbeseglare av Benedicts kvitto (Repertorium nr 3725). För 1391 jfr not 22.

²⁵ Ældste Archivregistraturer I s. 7.

²⁶ Ældste Archivregistraturer I s. 52 f, *Linton* s. 120. Summan är egendomligt ojämn.

²⁷ *Linton* s. 63.

²⁸ Repertorium nr 3705.

²⁹ *Linton* s. 117.

³⁰ *Suhm* 14 s. 538. *Linton* s. 120 uppger felaktigt 1.000 mark.

³¹ Repertorium nr 3660.

så länge hon önskar.³² Släkten Moltke hade haft en glanstid under Olofs regering, men Margareta bidrog sedan verksamt till att återsända den till hemlandet.³³ Det tyder på att hon endast av nödvång gynnat dem. Tvedräkten 1388 kan hänga samman med tronledigheten efter Olof, som hade avlidit i augusti 1387. Familjen Moltke hade släktförbindelse med von Vitzens i Sverige,³⁴ mecklenburgare i kung Albrekts tjänst. Båda breven från 1388 kan ha något att göra med en i källmaterialet skönjbar utrensning bland slottshövitsmän efter Olofs död.

När Margareta fick pengar, betalade hon i första hand faderns skulder till ett par utländska långivare. Kreditorer, som hade visat sig politiskt opålitliga, fick betalt, medan kyrkan och andra lojala medarbetare fick vänta. De lån, som betalades, var ekonomiskt och politiskt ofördelaktiga för kronan; Margareta hade ingenting att säga till om på slotten, förrän hon löst in dem. Hon gjorde sig kvitt det ärvda beroendet av holsteinsk kredit samt några ur kronans synpunkt tvivelaktiga slottshövitsmän. Det fanns i Danmark adelsmän, som var villiga att samarbeta med henne, även om de fick göra det till dyrt pris. 1391 pantsatte hon Lökkesholm för 10.000 lödiga mark till Henneke Olsen, som först måste lösa in sin pant av Laues Haweby för 600 lybska mark. Henneke (=Johan) Olsen användes också som hövitsman på Nyborg både före och efter Olofs död.³⁵

1399 löste Margareta in Ribe och Varde slott av Henneke Limbek för 8.000 mark. Kvittot meddelar ej när pantsättningen skett — det finns dock inga belägg för att Limbek lånat henne pengar i början av hennes regering — men det framgår, att hon först genom inlösningen får tillträde till slotten; Limbek håller dem hädanefter på hennes vägnar.³⁶ Även vid 1390-talets pantsättningar miste Margareta således helt kontrollen över slotten. Däremot när hon 1407 behövde kontanter och pantsatte Skive slott jämte fyra härader till riddaren Johan Skarpenberg för 5.000 mark, kunde hon föreskriva att slottet skulle stå öppet för henne, trots att riddaren och hans arvingar hade inkomsterna i pant.³⁷

Henneke Limbek tycks också ha givit Margareta korttidslån. 1397 och 1398

³² Repertorium nr 3665.

³³ E. Ulsig, *Danske Adelsgodser i Middelalderen*, Kbhvn 1968, s. 178 ff. Kort Moltke nämns som hövitsman på Vordingborg 1380, 1383, 1384 (Repertorium nr 3282, 3388, 3437). 1387 21/8 är i stället Johannes Rut hövitsman på Vordingborg (S.T. 2 s. 641), alltså mycket kort efter Olofs död.

³⁴ *Suhm* 14 s. 556 f: I Vadstena 1390 erkänner Katarina, Johan Moltkes ända, att hon är skyldig drottningen 1.000 lödiga mark och överlämnar gods för detta. Katarinas systerdotter, som var gift med Arend van Vitzen, omtalas också.

³⁵ *Suhm* 14 s. 562. Hövitsman på Nyborg, Lolland, 1387 26/2 (S.T. 2 s. 643) och 1388 23/9 (Repertorium nr 3664).

³⁶ *Suhm* 14 s. 658. Limbek var 1378 hövitsman på Ribe, men 1385 omtalas advocatus Marquardus Tedinghwe (Repertorium nr 3491) som kan ha varit underfogde till Limbek men mer sannolikt till Evert Moltke, som hade Ribe i pant någon gång före 1391 (Repertorium nr 3788). *Linton* s. 119 f omtalar Limbek som en av drottningens större fordringsägare, men det finns inga belägg förrän i slutet av 1390-talet.

³⁷ *Molbech o. Petersen* nr 213.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se
 betalade hon 1.000 mark per år till honom; kvittot nämner ingen pant men medlovare.³⁸ Sannolikt kan även ett samtidigt lån från Benedict van Ahlefeldt betecknas som korttidslån. Den 11 september 1398 gav Benedict och hans fem söner kvitto på 6.900 mark. Brevet nämner ingen pant men många medlovare på drottningens sida och bland dem biskop Peder Jensen Lodehat av Roskilde,³⁹ som hade uppnått denna värdighet 1395. Möjligen har lånet tagits efter 1395; det finns i varje fall inga tecken på att det är fråga om en skuld från 1370-talet.

Margaretas borgensmän eller medlovare nämns blott vid enstaka tillfällen med namn. En sammanställning av dem kan visa var hon hade sitt stöd. Bilden av den sluga Margareta utmanövrerande en efter en av sina aristokratiska motståndare är en efterhandskonstruktion, i synnerhet i den extrema variant Linton målar upp i sin avhandling. Margareta hade en svag ställning från början, men det var en stor skara, som allvarligt satsade på henne och Olof, inte minst ekonomiskt. Utan sådant stöd hade hon aldrig kunnat genomföra sin politik. Biskoparna hörde till den samarbetande kretsen men även flera världsliga herrar. Familjen Lunge hörde till dem som tidigt stödde henne. Hon hade i december 1375 pantsatt Holbæks slott jämte två härader till Henning Podebusk för en påfallande låg summa, 400 mark.⁴⁰ Transaktionen tyder på att Henning Podebusk utnyttjade Margaretas svåra läge till att skaffa sig panter för lågt pris. Den 20 juli 1377 intygade emellertid riddaren Jakob Olufsen Lunge, att Margareta hade inlöst Holbæks slott och län av honom för den summa för vilken de hade varit pantsatta; summan uppges ej.⁴¹ Henning Podebusks tidigare innehav av panten nämns inte heller. Det är alltså okänt om Margareta först hade inlöst slottet från Podebusk och sedan gjort en ny pantsättning till Jakob Olufsen eller om den senare direkt hade övertagit panten från Podebusk. I fortsättningen säges Jakob Olufsen, hans broder och sonen Folmar hålla slottet för drottningens räkning. Under åren 1391 och 1392 tvingade greve Otto av Hoya Folmar Jakobsen att betala sammanlagt 800 mark för en skuld, som Valdemar Atterdag gjort. Greven fängslade tydligen Folmar tills summan var betald.⁴² Margareta behövde just då pengar till belägringen av Stockholm, och det är troligt att hennes medarbetare fick erlägga kronans skuld. Hon hade senare många affärer med herr Folmar; möjligen fick han därvid kompensation.

Under senare delen av Margaretas regering är Berneke Skinkel en av de oftast

³⁸ Repertorium nr 4228.

³⁹ *Jahrbücher für die Landeskunde* 10 s. 152—53, jfr *Linton* s. 119.

⁴⁰ *Suhm* 14 s. 495. *Linton* s. 70 f har enbart fäst sig vid att Podebusk härigenom visade sig erkänna Margareta.

⁴¹ Repertorium nr 3181.

⁴² Repertorium nr 3796, 3854. *Linton* s. 122 och i tab. s. 313 ff registrerar de 800 marken som utbetalade av Margareta.

förekommande borgensmännen. 1387 var han hövitsman på slottet Hindsgavl, ehuru en regist omtalar att han år 1388 fick Hindsgavl av kronan;⁴³ det framgår ej om det var pantsättning eller förläning. En annan regist omtalar, att kung Erik och drottning Margareta år 1398 pantsatte Rudgardh till Berneke Skinkel.⁴⁴ Den tidigare (s. 35) nämnda utbetalningen av 6.700 mark till Benedict van Ahlefeldt samma år sköttes av Berneke Skinkel.

Åren 1397—98 hade Margareta en del affärer med de holsteinska grevarna, delvis ombesörja av herr Berneke. Den 11 november 1397 meddelade greve Albrekt av Holstein, att han hade fått de 300 mark, som han borde ha fått föregående Mårtensdag, alltså ett år tidigare; summan hade drottningen lovat honom på herr Byters vägnar. Medlovare hade varit Niels Ivarsen och Berneke Skinkel.⁴⁵ Den 24 november 1399 gav samme greve kvitto till herr Berneke på 250 lödiga mark, som hade utbetalats på drottningens vägnar.⁴⁶

Den 11 november 1398 utfärdade greve Gerhard av Holstein ett brev om de 1.000 lödiga mark, som drottningen hade givit hans avlidne fader greve Claus, honom själv och greve Albrekt; som hennes medlovare omtalas biskop Eskil av Ribe. Av dessa 1.000 mark hade ärkedjäknen i Roskilde Peder Lycke, herr Jöns Andersen och Berneke Skinkel betalat 468 lybska mark och 12 skillingar av de 500 lödiga mark, som skulle betalas detta år.⁴⁷ Orsakerna till dessa utbetalningar framgår inte, ej heller om de hade något samband; medlovorna är olika. Möjligen har Margareta försökt köpa de holsteinska grevarnas vänskap eller åtminstone neutralitet under 1390-talet, liksom hon sedan 1389 betalade 500 mark per år till de pommerska hertigarna, ehuru betalningen i praktiken skedde mycket oregelbundet.⁴⁸ Sådana subsidier, om de i själva verket var större än de bevarade breven visar, kunde vara en, hypotetisk, förklaring till hennes enorma skulder i slutet av 1390-talet (jfr s. 43 f).

I ett fall tycks Margaretas rådsherrar ha stått för hela utbetalningen. I Flensburg 1405 träffades slutlig överenskommelse mellan Albrekt av Mecklenburg och

⁴³ S.T. 2 s. 643, Repertorium nr 3582, Ældste Archivregistraturer s. 109, den sistnämnda återgiven av *Linton* s. 121.

⁴⁴ Repertorium nr 4182 en regist från 1474.

⁴⁵ Repertorium nr 4166.

⁴⁶ Regesta diplomatica historiae Danicae nr 3637.

⁴⁷ Repertorium nr 4229.

⁴⁸ Pensionen utbetalades 1389—90, därefter först 1395 och möjligen 1396. 1397 betalades för fyra år samtidigt (*Linton* s. 121 ff, Repertorium nr 4010, 4170). *Linton* uppger, att pomrarna fr.o.m. 1400 regelbundet fick sin pension, vilket skulle tyda på att Margareta hade bättre finanser. Belägg finns från 1400, då summan passerade många mellanhänder (Repertorium nr 4372, 4376, 4386). 1401 lovade Roskildebiskopen att betala ut pensionen, så länge han förvaltade Skånetullen (S.D. 123), men 1402 nämns den *inte* vid ett förbund mellan Erik, Margareta och de pommerska hertigarna (S.D. 250). 1404 betalade biskop Peder ut 1.000 mark i Stralsund, som kan utgöra pension för två år (Ældste Archivregistraturer III s. 347). 1409 finns en klar utbetalning (S.D. 1155).

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se
drottningen; bl.a. gjorde de upp tvisten om Gotland. Margareta köpte sin seger, men det är tvivelaktigt om hon betalade den. Den 25 november lovade tio herrar att betala kung Albrekt 8.000 mark före midsommar 1407. Utgivaren av brevet, O. S. Rydberg, omtalar dem som danska och svenska riddare, men blott en av dem hörde hemma i Sverige, nämligen Gustav Leeksson. Av de övriga — Niels Ivarsen, Pridbern van Podebusk, Peder Nielsen av Ågård, Johan Olsen, Björn Olsen, Johan Skarpenberg, Berneke Skinkel, Johan Thomasen, Jöns Tuvesen — tillhörde de flesta den krets, som återfinns som medbeseglare av drottningens danska brev från denna tid; flera av dem hade varit eller var slottshövitsmän.⁴⁹

Den 27 maj 1407 intygade borgmästare och råd i Lübeck, att de 8.000 hade betalats av mästare Gert, myntmästare i Nestved; de tio säges ha ställt borgen, som de nu är fria från. Men vid en tidigare avbetalning den 22 april 1406 intygade kung Albrekt, att 2.000 mark hade betalats på de tio herrarnas vägnar genom kaniken Jens Magnusen i Århus och Jesse Bruen borgmästare i samma stad. De tios skuldförbindelse gav Margareta möjlighet att låta dem stå för hela betalningen, och sannolikt gjorde hon det. Albrekt fick mer pengar dessa år. Den 4 maj 1406 gav hans kansler kvitto på 5.000 mark, som ärkedjåknen i Uppsala Jöns Nilsson och riddaren Magnus van Alen hade betalat. Den summan hade herr Magnus, Hartwig Heesten, Clawes Bokwold, Clawes Dout och borgmästaren i Stralsund Wulf Wulflam lovat att betala kung Albrekt nästa Mårtensdag.⁵⁰ Margaretas namn är inte nämnt här heller; utbetalningen tycks inte ha något samband med de 8.000.

När Margareta år 1376 slöt en överenskommelse med hertigen av Sachsen-Lauenburg (ovan s. 30), hade hon fått betala dyrt för ett stöd, som hon aldrig behövde utnyttja. När hon år 1411 ville hyra krigsfolk från Nord-Tyskland, gick hon annorlunda tillväga. I Vordingborg den 7 november detta år avtalades, att hertig Ulrik av Mecklenburg, hertig Johan av Mecklenburg, Vartislav av Stettin samt Otto och Kasimir av Stettin skulle ställa krigsfolk till drottningens förfogande på vissa villkor. Hertigarna skulle underrättas sex veckor i förväg, då hjälpen behövdes, och drottningen skulle då skicka skepp till Stralsund med proviant för att hämta folket. Hon skulle få 100 man av varje hertig — Otto och Kasimir räknades ihop — och betala 500 mark per kvartal.⁵¹ Hjälpen planerades tydligen inför 1412 års krig i Sönderjylland, men det finns inga belägg för att den togs i anspråk. Tvärtom mäklade hertig Ulrik ett femårigt stillestånd mellan de stridande par-

⁴⁹ S.T. 2 s. 619. *Linton* s. 316 registrerar de 8.000 som utbetalade av drottningen. Om Berneke Skinkel o. Johan Olsen se ovan s. 34 f, Niels Ivarsen hade Hagenskov 1393 16/9 (Repertorium 3944), Johan Thomasen Kolding 1390, 1392, 1396 (Repertorium 3765, 3846, 4047). Peder Nielsen av Ågård var hövitsman på Norra Jylland 1401 (Molbech o. Petersen nr 85) och hade Ribe 1404 25/6 (Molbech nr 126). Om Johan Skarpenberg o. Skive slott jfr ovan s. 34.

⁵⁰ S.T. 2 s. 620 ff.

⁵¹ S.D. 1491, 1492, 1494, 1495. *Linton* s. 125 uppger, att Margareta betalade ut 6.000 1411, i tab. s. 316 förbättrat till 8.000.

terna,⁵² vilket snarare tyder på att han inte hade deltagit i krigföringen på Margaretas sida. Däremot betalade Margareta i samband med hjälpöverenskommelsen ut sammanlagt 5.000 mark som lån: 4.000 till hertig Vartislav av Stettin och 500 mark till vardera hertig Johan av Mecklenburg och samme Vartislav. De två sistnämnda lånen skulle antingen gäldas kontant eller genom att en kvartalssumma innehölls.⁵³

Med tiden blev det allt svårare att få Margareta att betala skulder, om det inte var politiskt nödvändigt. Den erfarenheten gjorde hanseaterna, då de 1394 försökte kräva skadestånd för gamla och nya förluster. Helt omedgörlig var hon dock inte. Enligt Linton lyckades Margareta reducera krav på 60.024 nobler och 1.214 grote till blott 5.951 nobler, av vilka ärkebiskopen av Lund skulle erlägga merparten.⁵⁴ Källan omtalar emellertid dels ärkebiskopens egen skuld på 5.000 nobler dels att drottningen erkände sig skyldig 2.430 nobler för en skeppslast.⁵⁵ Flera av hanseaternas krav var dåligt grundade, t.ex. då en preussisk köpman krävde ersättning för gods, som Henning Podebusk hade tagit, då denne innehade Helsingborg på hansestädernas vägnar. Herr Henning hade då varit i hanseaternas tjänst; 1394 var han död sedan flera år, och det fanns alla skäl för drottningen att avvisa kravet. Eftersom danska kronan hade brist på kontanter, fick lojala medarbetare rycka in; en skuld till hanseaterna skulle biskop Jens av Århus — sannolikt en felskrivning för Peder — betala med 100 nobel; drottningen betalade själv 10.

I Lindholmsfreden 1395 överenskoms att hanseaterna skulle inneha Stockholm i tre år och Albrekt av Mecklenburg släppas ur fängelset under samma tid. Om Albrekt inte inom denna tid erlade en enorm lösepenning till Margareta, skulle de sju hansestäderna överlämna Stockholm till henne. För att bestrida städernas utgifter för förvaltningen skulle de mecklenburgska städerna årligen betala 1.000 mark, kung Albrekt lika mycket och Margareta 2.000. Drottningen skulle aldrig ha haft för avsikt att betala sin andel.⁵⁶ Om hennes avsikter är inget känt, men den preussiske hövitsmannen i Stockholm meddelade i ett brev i juli 1396, att Margareta fullt hade betalt sin avgift för detta år. Hon betalade dock något för sent; summan skulle ha erlagts till påsken, men först i maj började man efter påstötningar från hansan förhandla om betalningen skulle ske i koppar, järn eller lybskt mynt.⁵⁷ Med tanke på omöjligheten av att Albrekt skulle erlägga lösesumman, hade Margareta ingen anledning att riskera ett fördröjt överlämnande av Stockholm genom att irritera hansestäderna.

⁵² Diplomatarium Flensburgense 1 nr 62.

⁵³ S.D. nr 1493, Repertorium nr 5167, 5168.

⁵⁴ Linton s. 226 f.

⁵⁵ Hanserecesse 4 nr 236.

⁵⁶ Linton s. 123, 229.

⁵⁷ Linton s. 241, Hanserecesse 4 nr 368, jfr nr 349.

© Scandia 2008 www.scandia.hjst.lu.se
Genomgången av skuldsättning och utbetalningar visar, att Margareta kämpade med ekonomiska svårigheter under större delen av sin regering. Danska kronan var djupt skuldsatt då hon tillträdde, och Margareta betalade visserligen så småningom en del av faderns skulder men kunde själv inte undvara lån; villkoren ändrades dock med tiden till kronans fördel. Ännu år 1405 tycks kronan ha lånat av sina ämbetsmän. Den 21 januari pantsatte Erik och Margareta gods till Ficke Grupendal och dennes arvingar för tjänst och för 600 mark, som fogden hade lånat dem; pantinnehavaren skulle uppbära kunglig ränta utan avdrag i huvudsumman.⁵⁸ När Margareta år 1408 köpte Skarsholm av fru Edla, fick hon omedelbart skötebrev på godset, men slutlig betalning skedde inte förrän 1410; medlovare för köpesumman hade varit dekan och prost i Roskilde. Hannes van Podebusk, som hade arvskrav i Skarsholm, löstes ut för 1.200 mark, men den summan kunde Margareta inte betala förrän 1410. Under tiden hade Podebusk ett härad i pant som säkerhet; ränteinkomsterna tycks inte ha fungerat som avbetalning.⁵⁹ En sådan affär tyder inte på någon god ekonomi.

1407 fick Margareta tillbaka Skånetullen efter nio års pantsättning — två till Magnus van Alen och sju till Roskildebiskopen — men därefter gjordes av politiska skäl enorma utbetalningar till utlandet: Tyska Orden, Bajern och Sönderjylland. Mot slutet av sin regering hade hon stora fordringar i Sönderjylland, men där innebar den politiska vinsten — makten över de pantsatta områdena — att hon inte fick tillbaka de utlånade pengarna. Under flera långa perioder — 1375—1384, 1392—1394, 1399—1407 — stod kronans viktigaste inkomstkälla, Skånetullen, inte till Margaretas förfogande. Pantsättningar till kyrkan och pålitliga adelsmän samt korttidslån blev då hennes utväg. Det är mot denna bakgrund av ständig penningbrist som Margaretas donationer till kyrkan skall studeras.

3

Enligt Linton har Erslev tillskrivit drottningens fromhet de donationer hon gjorde till danska kyrkliga institutioner. Detta är att i alltför hög grad förenkla Erslevs resonemang, som i själva verket klargör, att Margareta som motprestation av kyrkan fordrade inte bara mässor utan också stöd för sin regeringsverksamhet genom kyrkans rikedomar. Särskilt biskoparna måste ofta hjälpa henne med lån.¹ Linton ser endast fördelar för kronan i donationerna och menar, att drottningen ansåg sig ha rätt att vid behov återta donerat gods och alltså blott hade placerat reservkapital hos kyrkan, ungefär som i en bank.² Förutsättningen för ett sådant tillvägagångssätt skulle då vara att Margareta ibland hade mer kontanter eller

⁵⁸ Norges gamle Love 2: 1 s. 71.

⁵⁹ Repertorium nr 4983, 4987, 5112, 5113, 5128.

¹ Erslev s. 338.

² Linton s. 149.

gods än vad hon för ögonblicket behövde. Som jag framhållit ovan hade hon uppenbarligen aldrig så god ekonomi. Det är också först i slutet av sin regering som hon kan donera kontant till kyrkan; 1411—12 utdelades över 20.000 lybska mark.³

Ett av Lintons påståenden om donationerna stämmer med verkligheten. Margareta donerade i flera fall befästade gårdar och borgar i Danmark till en kyrklig institution på villkor att befästningarna revs; ibland bestämdes också att ett altare skulle byggas av materialet.⁴ Onekligen fick drottningen här med kyrkans hjälp överflödiga befästningar rivna utan besvär för kronan; borgarna hade använts av upproriska adelsmän i kriget mot Valdemar Atterdag.

Margaretas affärer med Roskilde biskopsstol var av stor betydelse. Från första början trädde hon i ekonomisk förbindelse med biskop Nils genom att köpa hans stöd för Olofs kandidatur till danska tronen. Biskopen fick Nebbe slott som ersättning för de silverkärl, som Valdemar hade berövat kyrkan för att återköpa Vordingborg.⁵ Brevets ordalag tyder på att Roskildebiskopen skulle ha Nebbe för evig tid, men medgivandet tycks endast ha gällt biskop Nils personligen; 1405 omtalas Henneke Limbek av Nebbe.⁶ Margareta pantsatte också till biskopen tre fjärdedelar av staden Roskilde jämte två häradar på Själland för 3.000 mark silver; biskopen skulle uppbära inkomsterna av panterna utan att avdrag gjordes i huvudsumman. Köpenhamns slott, som egentligen tillhörde Roskildebiskopen, sades Valdemar ha innehaft under hela sin regering. Det torde nu ha överlämnats till biskop Nils; de slottshövitsmän, som senare omtalas,⁷ lydde sannolikt under biskopen.

Biskop Nils hade utnämnts 1368, och detta brev är det enda som belyser hans förhållande till Valdemar Atterdag. Lånet av silverkärlen hade kanske skett av tvång, men Valdemar hade goda förbindelser med kurian och därigenom möjlighet att få samarbetsvilliga personer placerade som biskopar. Reinhardt bedömde inte utan skäl hans förhållande till prelaterna som relativt gott. Ärkebiskop Nils hjälpte kungen mot holsteinarna,⁸ och biskop Magnus av Börglum, som 1365 flyttades till Ribe, var år 1361 kunglig hövitsman på Ålborgs slott.⁹ Kung Olofs handfästning stadgade, att kyrkans män inte fick utnämnas till världsligt fögderi; lämpliga lekmän skulle tillsättas på sådana poster.¹⁰ Detta tyder på en reaktion mot före-

³ Ældste Archivregistraturer I s. 40, S.D. 1511, jfr Linton s. 153.

⁴ Linton s. 137 f.

⁵ Kjøbenhavns Diplomatarium 1 nr 78, jfr Linton s. 70, 133. Lånet av silverkärlen hade väl troligen skett efter Valdemars hemkomst 1372.

⁶ Molbeck o. Petersen nr 138.

⁷ Repertorium nr 3620 år 1387, 3708, 3741, 1389—91.

⁸ C. E. F. Reinhardt, Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning, Kbhvn 1880, s. 392 ff.

⁹ Repertorium nr 2640. ¹⁰ Suhm 14 s. 497.

gående regims utnyttjande av kyrkans män i världslig tjänst. Margareta följde faderns exempel, då hon sökte stöd hos biskoparna. Förutsättningen var givetvis att hon hade det avgörande ordet vid utnämningarna.

Pantsättningen 1376 följdes av åtskilliga domar i godstvister till biskopens förmån under de följande åren, och dennes godsinnahav ökade avsevärt.¹¹ Den 24 februari 1377 tilldömdes biskopen också en fjärdedel av Roskilde stad med all kunglig rättighet; det var en bekräftelse på sedan gammalt existerande förhållande.¹² Biskopen innehade alltså i praktiken hela staden: tre fjärdedelar som pant och en fjärdedel varaktigt. Den 11 mars 1380 lämnade han dock åt Margareta och hövitsmannen Kort Moltke på Vordingborg hälften av Roskilde stad på sex år räknat från påsken. Inget vederlag omtalas. Biskopen behöll andra hälften och omtalade att han hade rätt till hela staden enligt pantsättningen; efter sex år skulle han få hela Roskilde igen.¹³

Från år 1382 finns ett intyg av landsdomaren på Själland, att Margareta hade haft Ods härad pantsatt till Roskildebiskopen för 800 mark och nu löst igen det; vittne var riddaren Jakob Olufsen Lunge. Pantsättningen av Od hade ägt rum under Valdemars tid;¹⁴ det var alltså en ärvd skuld av mindre format som gäldades. Då Margareta år 1393 donerade fästet Saltö till biskopsstolen, var övriga panter oinlösta. Saltö hade hon köpt 1386 och följande år överlämnat till Ficke Moltke på livstid, sedan denne lämnat tillbaka Ringsted, som han hade haft i pant.¹⁵ Roskildebiskopen behövde tydligen inte bryta ner befästningen. För avkastningen skulle ett altare byggas och en årlig fest firas. Den 23 februari 1395 lovade drottningen Roskildeborgarna att få njuta den nåd Valdemar hade bevisat dem, tullfrihet inom Danmarks gränser med undantag av Skånetullen samt alla tidigare privilegier.¹⁶ Sannolikt hade biskopen då hela staden, och tullfriheten blev ingen förlust för kronan.

Biskop Nils hade givit drottningen ett icke föraktligt ekonomiskt stöd och delvis avstått från att uppbära sina pantinkomster under sex år. Biskopsstolen kompen-serades på annat sätt genom regentens välvilja. Samarbetet utvidgades, då biskop Nils år 1395 efterträddes av Margaretas protegé sedan många år, Peder Jensen Lodehat. Kort efter utnämningen lånade biskop Peder drottningen 130 mark lödigt silver mot pantsättning av godset Esmendorp i Horns härad.¹⁷ Summan är ganska stor med tanke på att Peder Sten av Husaby den 13 oktober 1397 gav Margareta

¹¹ *Linton* s. 134 ff.

¹² Repertorium nr 3144, jfr *Linton* s. 134.

¹³ Repertorium nr 3282. Brevet i regestform i *Ældste Archivregistraturer* IV s. 7 har av *Linton* s. 135 missuppfattats till att ytterligare en sjundedel av staden pantsatts till biskopen på 6 år.

¹⁴ *Sulm* 14 s. 526, *Scriptores rerum danicarum* 7 s. 35, jfr *Erslev* s. 310.

¹⁵ Repertorium nr 3575, jfr *Molbech o. Petersen* s. 46. *Linton* s. 137, 141.

¹⁶ Repertorium nr 3975, *Linton* s. 139.

¹⁷ *Danske Magazin* I: 4 s. 299, *Linton* s. 139.

kvitto på 30 mark lödigt silver, för vilket han hade haft ”Esbwnborp” i Horns härad i pant.¹⁸ Har Margareta löst in godset från biskopen för 130 mark och omedelbart pantsatt det till riddaren för blott 30, eller har hon pantsatt samma gods två gånger, vilket skulle innebära att biskopen antingen avskrev sina 130 mark eller lånade henne dem utan säkerhet? I varje fall har biskopen värderat panten högre än riddaren gjorde.

Detta var bara ett första steg i biskop Peders omsorger om kronans finanser. Den 27 november 1397 — efter unionsmötet i Kalmar, där biskopen hade satt sitt sigill under förslaget till unionsbrev¹⁹ — utfärdade Roskildes biskop och kapitel ett brev, där alla kronans skulder till Roskildestolen avskrevs; kyrkan hade till fullo uppburit vad den skulle ha. Alla panter lämnades tillbaka, och särskilt döddes det brev, där kung Valdemar hade lånat Köpenhamn av kyrkan. I avskrivningen inkluderades de 3.000 nobler, som Roskildekapitlet hade lånat Margareta mot pant bestående av Köge stad och Volborgs härad på Själland.²⁰ Kapitlet hade fått kompensation av biskopen, som hade överlåtit sina inkomster av böter från mördare och 50 mark silver av sitt och sina efterträdares cathedraticum årligen för evärdliga tider.²¹ Biskopen hade stått som garant för detta lån och gjorde en ekonomisk uppoffring till förmån för kronan; både Köge och Volborg lämnades tillbaka.

I avskrivningsbrevet står inte att Margareta hade betalat något av skulden, och hon hade heller inte haft stor möjlighet att göra det. Men det kan vara riktigt, att biskopsstolen hade uppburit en summa motsvarande skulden, om man lägger samman avkastningen av panterna. I brevet 1376 sades visserligen uttryckligen, att avkastningen inte skulle räknas som avbetalning, men kyrkan förbjöd egentligen allt räntetagande såsom varande ocker (usura), även om ränta i praktiken brukade utgå vid pantsättning av gods. Ränta vid rent penninglån omtalas inte, däremot skadestånd på grund av försummad återbetalning.²² Margareta hade knappast djupare kunskaper i kanonisk rätt; som tidigare framgått (s. 31) var hon själv inte rädd att ta ränta. Peder Lodehat kan däremot ha varit eller blivit medveten om ränteförbudet. Han avstod från oskäligen vinst och stödde därigenom Margareta ekonomiskt samtidigt som han handlade korrekt enligt kyrkans lag. Biskopen

¹⁸ Repertorium nr 4157. Sannolikt är det samma gods.

¹⁹ *N. Skyum-Nielsen*, Et videnskabeligt falsum i debatten om Kalmarunionen, Scandia 1960 s. 31.

²⁰ *Molbech o. Petersen* nr 47, jfr *Linton* s. 140.

²¹ *Suhm* 14 s. 634. Brevet satte alltså ingen gräns vid de 3.000 noblerna, men den kanske var underförstådd.

²² RA, perg.brevsaml. 1400 1/12 omtalas att några svenska herrar återbetalt ett lån från Benedict van Ahlefeldt på 100 sv. mark jämte 30 mark i skadestånd. *Linton* s. 119 omtalar skadeståndet som ränta, vilket det ju i praktiken blir, men ordet ränta fick inte förekomma vid penningutlåning. Om förbud mot räntetagande även vid pantsättning av gods under 1440-talet i Sverige se *B. Losman*, Norden och reformkonsilierna 1408—1449, Göteborg 1970, s. 236. Peder Lodehats iakttagande av ränteförbudet observerat av *Erslev* s. 311 f.

barskrapade dock varken sig själv eller domkyrkan på transaktionen utan kunde fortsätta sin företrädares godsförvärv och t.o.m. manifesteras sin rikedom genom ett slottsbygge.²³

1397 års uppgörelse var betydelsefull. Drottningen använde sedan knepet med avskrivningar i huvudsumman vid sina donationer. Hon fortsatte också att utnyttja Roskildebiskopens välvilja och goda ekonomi. 1401 var hon åter skyldig 40.000 mark, vilket i motsats till den föregående skulden var en enorm summa. En antydning om i vilken takt hon ökade sina skulder ger ett brev av den 11 mars 1400, där biskop Peder och Roskildekapitlet ber några herrar besegla dels att Margareta löst in Ods härad för 7.000 mark dels att samma härad åter pantsatts för 8.000 mark lödig.²⁴ Som tidigare (s. 41) omtalats hade samma härad år 1382 inlösts för blott 800 mark. Peder Lodehat värderade således samma pant betydligt högre än företrädaren gjort och ökade också värdet med 1.000 mark på ett år. Skulden på 40.000 reglerades så, att biskopen övertog kronans intäkter av Skånetullen på 8 år. Varje år skulle 5.000 mark avskrivas. Biskopen skulle sköta smärre utbetalningar t.ex. pensionen till de pommerska hertigarna.²⁵ Biskop Peder behöll tullen i sju år; därefter förklarade han skulden vara gäldad. Margareta hade dock även gjort andra avbetalningar; 1402 lämnades järn till ett värde av 2.000 mark till en Roskildekanik för drottningens skuld till kapitlet och biskopen.²⁶

Skuldbetalning genom tull, då ränta ej utgick om den ej inbakades osynligt i beloppet, hade Margareta även praktiserat 1399—1400, då riddaren Magnus van Alen haft Skånetullen för en skuld på 10.000 mark.²⁷ Hennes överenskommelse med hertig Erik av Sachsen-Lauenburg 1376 hade varit av liknande typ. Det var inte bara hon som begagnade metoden. Den 6 juli 1368 hade bröderna Limbek lånat 80 mark silver av en Ribeborgare. Återbetalning skulle ske genom att borgaren i fyra år uppbar tullen; varje år drogs 20 mark i huvudsumman. Avdraget skulle vara oberoende av om tullbeloppet över- eller underskred 20 mark.²⁸ De årliga avdragen vid pantsättning av tull kan ha fört Margareta in på tanken att göra liknande avdrag i huvudsumman vid pantsättning av gods. Påfallande är dock att hon utnyttjade det enbart vid affärer med kyrkan.

Som förklaring till den enorma skulden till Roskildebiskopen har uppgivits, att drottningen föredragit att sätta sig i skuld till kyrkan för att kunna betala sina

²³ *Linton* s. 179 f, 150. Av andra gäldenärer tog Peder Lodehat sedvanlig ränta vid pantsättning av gods (Repertorium nr 4676 1405 29/3). Även en kapitalstark person kunde behöva korttidslån. Den 11/2 1412 lånade biskopen 36 mark lödig av änkan Kerstin att betalas vid Mickelmäss. Vid utebliven betalning skulle en gård lämnas som pant (Repertorium nr 5198).

²⁴ *Molbech o. Petersen* nr 67.

²⁵ *Linton* s. 145 f, jfr *Molbech o. Petersen* nr 94.

²⁶ *Linton* s. 148, 150.

²⁷ *Linton* s. 123, källa *Suhm* 14 s. 659 f.

²⁸ Schleswig-Holstein-Lauenburgische Urkunden II nr 410.

gamla skulder till utländska, främst holsteinska kreditorer.²⁹ Det tycks dock mest ha varit korttidslån och relativt färska pantsättningar som återbetalats 1397—1400, och det är alltså oklart vad som förorsakade den djupa skuldsättningen under dessa år. Margareta kan ha lånat för att lösa in de slott, som ännu var pantsatta till politiskt misstänkta herrar. Kanske kom också — efter kungahyllningar och unionsmöte — en del efterräkningar från 1390-talets krigföring. Givetvis föredrog hon att låna i Roskilde, där hon fick de bästa villkoren.

Margaretas ekonomi tillät under de första tio åren inga extravaganser som donationer till enbart fromma ändamål. De förmåner, som Roskildebiskopen fick, var politiskt nödvändiga och hade god effekt. Det finns emellertid några andra medgivanden till kyrkan från hennes första år. 1376 skänkte hon en kostbar monstrans till Lunds kapitel³⁰ och 1377 bekräftades ärkebiskopens rätt till en fjärdedel av de mynt, som årligen utmyntades i Lund.³¹ Detta var en urgammal rättighet, som hade medgivits av Knut den helige och bekräftats av senare kungar.³² Utmyntningen lades därefter ner, så bekräftelsen blev i realiteten ingen förmån för ärkebiskopen. Det är okänt om rättigheten fick kvarstå, när myntningen återupptogs 1403; formellt var det ny regent då, så ett nytt brev skulle ha behövts. 1379 ingicks en förlikning mellan Margareta och Lundakapitlet; vad tvisten gällt framgår ej. Kapitlet skulle få skattefrihet med vissa undantag, då drottningen fick Lindholms slott.³³ Hennes möjligheter att vinna Lundakyrkans representanter var begränsade före 1385, då hon fick tillbaka de skånska slotten från hanseaterna. Enligt registraturanteckningar föreskrev kung Olof år 1377 invånarna i Falsterbo, att 5 bodar skulle ”följa” Antvorskovs kloster och samma år fick klostret sköte på fyra gårdar där.³⁴ Eftersom inget är känt om bakgrunden till överlåtelsen, kan det röra sig om reglering av en skuld lika väl som en donation.

Margaretas första bevisliga godsdonation är från 1386, då Lunds ärkestol fick Tustrupso, som hon hade köpt av Tuve Galen. Slottet skulle överlämnas först efter hennes död, och om Olof så önskade, skulle befästningarna nedbrytas.³⁵ Slottet kom dock att överlämnas ganska snart; ett brev av den 23 februari 1388 är

²⁹ *Linton* s. 145 f. Linton har genom felaktig addition kommit fram till att Margareta under ”dessa år” — osäkert om 1397—1400 eller 1398—1401 avses — betalat ut ungefär 41.000 mark. En kontrollräkning via källredovisningen till Lintons tabeller med bortseende från löften o.dyl. ger emellertid betydligt lägre summa.

³⁰ *Suhm* 14 s. 495.

³¹ *Linton* s. 134.

³² *P. Hauberg*, Danmarks Myntvæsen og Mynter i tidsrummet 1241—1377, Kbhvn 1885, s. 14.

³³ *Molbech o. Petersen* nr 6. Lindholms slott fick hon före 1385, se ovan s. 27. *A. Huitfeldt*, Danmarks Rigs Krønike 1, fol.uppl. Kbhvn 1652, s. 570 uppger att Olof år 1385 mottog skåningarnas ed och hyllades där.

³⁴ *Ældste Archivregistraturer* 1 s. 44, jfr *Linton* s. 134.

³⁵ *Huitfeldt*, Danmarks Rigs Krønike s. 571, jfr Lintons något egendomliga återgivning s. 135.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se
 i varje fall utfärdad av ärkebiskopen på Tustrupso.³⁶ Olof hade då avlidit och Margareta hade valts till riksföreståndare. Tuve Galen hade varit gälkare i Skåne och uppträdde med denna ämbetstitel ännu den 18 mars 1383; han hade emellertid haft förbindelser med mecklenburgarna, och samma år avsattes han.³⁷ Om köpet av slottet varit en maskerad konfiskation, gjorde drottningen genom donationen tvåfaldig vinst; ärkebiskopen stämdes till hennes förmån och hon undgick själv anklagelse för girighet.

Margaretas begränsade resurser för en donationspolitik åskådliggörs av ett brev från 1387; biskop Jens av Ribe åtog sig en mätta för drottningens och hennes föräldrars själar. I gengäld fick kyrkan hälften av inkomsterna från vrak i Vendfolks härad, som kyrkan hade i pant. Efter Margaretas död skulle kyrkan behålla hela vrakinkomsten, tills panten inlöstes.³⁸ Vid en tidigare pantsättning till Ribekyrkan hade kronan tydligen förbehållit sig den särskilda kungliga rätten till vrak; dessa förmodligen oregelbundna inkomster kunde nu användas för själammässorna. 1389 uppgav prost och kapitel i Börglum, att Margareta hade betalt dem för en ständig mätta för sin själs frälsning; liksom i Ribe skulle mässan börja läsas medan hon ännu var i livet. Dessutom hade de upptagit drottningen som syster i sitt kloster.³⁹ Börglums kapitel var regulärt, dvs. levde som ett munkkonvent, men tydligen kunde även en kvinnlig regent bli hedersmedlem i ett sådant.

Därefter finns det inga uppgifter om donationer till danska kyrkan förrän 1393, men då blev det utdelning till sju olika institutioner: Roskilde biskopsstol (jfr ovan s. 41), Viborgs och Börglums biskopsstolar, Vårfruklostren i Roskilde och i Ålborg, Hundslunds nunnekloster och Sorö. I fyra fall bestämdes att befästningarna på de donerade godsen skulle rivas.⁴⁰ Varför gjordes så många donationer just detta år? Sannolikt hade Margareta inga medel att avvara; hon hade krigsfolk att underhålla och inkomsterna från Skåne måste ha minskat katastrofalt, då hanseaterna bojkottade marknaden 1392—94.⁴¹ Ingen av donationerna var testamentarisk. Var de nödvändiga för att vinna kyrkligt stöd för Margaretas politik? För Sveriges änkedrottning var det självklart att landet helt skulle återföras under hennes spira, men det var kanske svårare att få danskt stöd för en sådan politik. Huvudavsikten kan knappast ha varit att få borgarna nedrivna för att de ej skulle bli centrum ”för politiskt oroliga element”;⁴² det var ju inte alla fästen som måste rivas.

³⁶ Repertorium nr 3632.

³⁷ Repertorium nr 3388, *Erslev* s. 86 f, *E. Arup*, Danmarks Historie 2, Kbhvn 1932, s. 166. Tuve Galen levde länge därefter, vilket syns av brev om godsaffärer i Repertorium.

³⁸ *Suhm* 14 s. 546.

³⁹ Repertorium nr 3696 1389 30/4.

⁴⁰ *Linton* s. 137 f. Donationen till Börglum av gården Rugtved bekräftades av kung Erik den 17/4 1408 (Molbech o. Petersen nr 222). Den 21/4 fick Börglum mer gods (Molbech o. Petersen nr 223, jfr *Linton* s. 152). Börglums domkyrka hade också den 20/2 1407 fått en guldkrona (Repertorium nr 4880, jfr *Linton* s. 151).

⁴¹ *Erslev* s. 182—189, Hanserecesse IV nr 123, 124. Jfr *Linton* s. 223.

⁴² *Linton* s. 138 framför denna hypotes.

I Sverige fick Gudhems nunnekloster i Västergötland redan år 1392 en större donation bestående av gods, som hade överlåtits till drottningen av den mecklenburgske riddaren Heyne Snakenborg. Våren 1397 säges Margareta ha företagit en reduktion av gåvan.⁴³ I ”reduktionsbrevet” står emellertid att godsen skulle tillfalla klostret efter drottningens död, dvs. testamentariskt i stället för omedelbart. Under hennes livstid skulle klostret i stället få 10 mark sv. penningar i årlig ränta.⁴⁴ Eftersom 1392 års donationsbrev inte anger godsens avkastning — blott att därav skulle bekostas ett altare i kyrkan samt en årlig fest, varvid nunnorna skulle förplägas med öl — går det inte att avgöra, om donationen minskade eller ökade 1397. Nunnorna fick den årliga räntan och slapp administrationen av godsen, som ofta var ett problem just för nunneklostren på grund av den stränga klausuren.

En liknande missuppfattning föreligger i fråga om Esroms kloster i Danmark. År 1400 finns ett par brev rörande drottningens donationer dit. Den 10 februari skänktes Egbierg till en själamässa för Margaretas moder, drottning Helvig. Fyra dagar senare byttes jorden mot tre lödiga mark landgille årligen.⁴⁵ Halsnes gods, som Margareta hade donerat till själamässor för sina föräldrar, sig själv och sonen, räntade halvtannat öre och fem pund korn. Abboten förbehöll sig en mark korn i landgille till klostret, då drottningen fritt fick disponera godset igen; dock skulle godset återgå till klostret, när både hon och den person, som skulle ha godset efter Roskildeprosten Jakob Knudsen, hade avlidit.⁴⁶ Trots att enda meningen med bytet förefaller vara att drottningen sparade något, skulle dock i fallet Halsnes godset användas till en annan kyrkans man; det gällde alltså snarare omfördelning av medlen. År 1405 säges Margareta ha skänkt 1.000 nobler till Esrom på uttryckligt villkor att återfå pengarna vid anfordran.⁴⁷ I själva verket var detta ingen donation. Drottningen lämnade summan till förvaring hos abbotarna av Esrom och Sorö, ungefär som hon en gång tidigare hade lämnat sina värdefulla handlingar till förvaring hos abboten av Sorö inför en resa till Norge,⁴⁸ men hon tillfogade, att i händelse av hennes död skulle pengarna användas till pilgrimsresor för hennes själ.⁴⁹

En samlad bild av Margaretas donationer t.o.m. 1401 får man genom det brev av detta år, där gåvorna räknas upp och bekräftas av kung Erik och de tre rikenas främsta män. Lintons läsning av brevet har föranlett följande, felaktiga slutsatser:

⁴³ *Linton* s. 137, 140.

⁴⁴ Svenska Riks-Archivets pergamentsbrev nr 2849, utf. 17/2 på Axvall.

⁴⁵ *Molbech o. Petersen* nr 64, 65. Egbiergdonationen bekräftad av Erik den 15/7 1407 (*Molbech o. Petersen* nr 204).

⁴⁶ *Molbech o. Petersen* nr 62, 63, jfr *Linton* s. 141.

⁴⁷ *Linton* s. 148.

⁴⁸ Repertorium nr 3244 1378 21/12, då brevkorgen återlämnades.

⁴⁹ *Molbech o. Petersen* nr 139. Biskop Peder Jensen Lodehat var enda vittnet.

Margareta har skänkt kyrkan jord, som var bortpantad, vilket innebar att kyrkan måste ut med kontanter för att komma i åtnjutande av gåvan; äganderätten var omtvistad till flera av de donerade godsens; drottningen ansåg sig när som helst kunna reducera gåvorna, eftersom de var gammal kronjord.⁵⁰ Det sista påståendet sammanhänger med missuppfattningen av donationerna till Gudhem och Esrom, som behandlats ovan. Margareta reducerade andras donationer, inte sina egna. Den diskutabla äganderätten består i att Margareta i fem fall nämner, att Valdemar Atterdag hade fått godset av sina fiender men hon hade själv fått köpa det en gång till. Dubbelt förvärv ger knappast mindre rätt till jorden. I själva verket utdelar drottningen här en påminnelse, att hon inte glömt hur vissa herrar lade sig till med krongods efter Valdemars död. Piken drabbar familjerna van Ahlefeldt, Limbek och Podebusk.

Den ”bortpantade”jorden visar, att Linton har missat poängen med dessa donationer. I flera fall hade en domkyrka eller ett kloster fått krongods på en viss tid. Kyrkan fick uppbära avkastningen ett antal år, och varje år gjordes avdrag i gåvosumman, tills kyrkan hade uppburit så mycket som drottningen hade avsett. Samsö hade t.ex. överlåtits till Århus domkyrka på sådana villkor, ehuru en lakun i texten gör att man inte kan se storleken på de årliga avdragen. Margareta drog alltså *inte* in Samsö mot dåligt vederlag år 1407.⁵¹ Tvärtom fick Århuskyrkan ytterligare några gåvor, då Samsö lämnades tillbaka till kronan, men kung Erik fick låna 4.000 mark till inlösen av Gotland. Det var tydligen ett korttidslån utan pant; summan återbetalades 1408.⁵² Donationen till Sorö kloster var delvis av samma karaktär. Kattorp och Kusserup skänktes för alltid men dessutom överlämnades Köge stad på fem år för 500 mark; varje år skulle 100 mark dras av. 1405 återgick Köge till kronan, helt enligt donationsvillkoren.⁵³

I andra fall ”pantades” gods till en kyrklig institution på så sätt, att kyrkan fick uppbära avkastningen tills kronan löste in jorden genom en kontant gåvosumma. Kyrkan hade alltså inte lånat kronan några pengar för att få panten utan fick den som säkerhet för en donation. Det var en gåvoform lämpad för en regent, som ville visa kyrkan välvilja men saknade kontanter och inte önskade avhända kronan gods för all framtid. Ringsted kloster hade fått Säby gods, som kung Erik kunde lösa in för 500 mark efter Margaretas död. Klostret hade alltså dels inkomsten av godset under i detta fall minst elva år och fick därefter antingen 500 mark eller kunde behålla godset. Det var kronan, som måste erlægga kontanter för att få tillbaka godsens, inte kyrkan. Domkyrkan i Odense hade fått Kierstorps slott med den del av Tåsinge ö, ”som kung Valdemar fick av sina fiender och Margareta

⁵⁰ *Linton* s. 141 ff, brevet i Nye Danske Magazin 5 s. 2 ff.

⁵¹ *Linton* s. 151 framför den uppfattningen.

⁵² *Molbech o. Petersen* nr 227.

⁵³ *Molbech o. Petersen* nr 140. Köge hade varit pantsatt till Roskildekaptitlet före 1397; det var alltså ingen pantsättning från forna tider, som inlöstes 1405, vilket *Linton* uppger s. 149.

köpte av arvingarna, om de hade någon rätt därtill”. Resten av Tåsinge hade också överlämnats till domkyrkan, men den delen kunde kronan lösa in för 1.000 mark.⁵⁴

1401 års donationsbrev upptog också gåvor till svenska kyrkan. Strängnäs domkyrka hade gods i pant, som kronan kunde lösa in för 100 mark. Biskop Tord av Strängnäs hade personligen Mellösa socken för 1.000 mark, som utgjorde skadestånd för hans fängelsetid hos Margaretas fiender; årliga avdrag skulle göras i den summan. När Margareta efter Tords död löste in Mellösa för vad som då återstod av de 1.000 marken, var det alltså i enlighet med gåvovillkoret.⁵⁵

Det stora donationsbrevet visar både Margaretas vilja att ge gåvor och hennes svårigheter att avvara kontanter och krongods för detta ändamål. Överlämnandet av gods på en bestämd tid var ingen storslagen form av frikostighet, men kyrkan fick faktiskt åtskilligt av Margareta, även om de kyrkliga institutionerna själva fick driva in medlen. Administration var för övrigt inte alltid en nackdel. De gods som avhändes kronan för all framtid tycks ha varit sådant, som drottningen med tiden hade lyckats återta från de ekonomiskt starka herrar, som efter Valdemars död hade lagt beslag på återköpt krongods och inbringande panter. Henning Berg, som hade varit hövitsman på Kierstorp, hade haft pant från kronan, Grimstorp hade innehafts av Ahlefeldt och Moltke, Hald av en Limbek, Saltö av Moltke osv.⁵⁶ Margareta drog under räfsten 1408—1410 in gods från samma kyrkliga institutioner, som förut hade gynnats med gåvor.⁵⁷ Det var antagligen ofrånkomligt, om fogdar och domhavande skulle följa givna direktiv, men drottningens egna donationer kunde kyrkan vara säker på.

Margareta glömde ingen av de danska domkyrkorna, men gåvorna kom vid olika tidpunkter. Först kom Lund kort efter övertagandet av Skåne, sedan Roskilde, Börglum och Viborg ungefär samtidigt. 1401 omtalas även Århus och Odense. Någon egentlig donation till Ribe kom inte förrän 1407, då Margareta skänkte 500 lödiga mark kontant till ett altare. Samma dag inlöste hon — för obekant summa — Lundenäs slott, stad och län, som Olof och hon hade pantsatt till biskopen och kapitlet i Ribe.⁵⁸ Pantsättningen måste alltså ha skett före augusti 1387. 1400 hade hon också till biskop Eskil av Ribe pantsatt Tröjborgs slott och Ly härad, som hon hade köpt av Claus Limbek; hon fick 5.000 mark av biskopen. Denna pant blev stående in på 1500-talet.⁵⁹ Samtidigheten i inlösen av Lundenäs

⁵⁴ *Linton* s. 144 uppger felaktigt 2.000 mark.

⁵⁵ S.D. 158. Om biskop Tords fångenskap se *Y. Brilioth*, Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414, Uppsala universitets årsskrift 1925, s. 188 f. *Linton* s. 146 f anger summan till ömsom 1.000 och 2.000 mark och lyckas därigenom skapa ännu en aldrig existerande reduktion.

⁵⁶ Kierstorp 1387 26/2, alltså före Olofs död (S.T. 2 s. 643). Grimstorp se *Linton* s. 119, i övrigt ovan passim.

⁵⁷ *Linton* s. 153.

⁵⁸ *Molbeck o. Petersen* nr 209, 210 1407 19/9.

⁵⁹ *Huitfeldt* I s. 620. *Linton* s. 151 har feldaterat pantsättningen.

slott och överlämnandet av en donation ger misstanke om avskrivning i pantsumman, men källorna räcker inte för mer än en gissning.

Åren 1405—1409 hade Margareta en del affärer med biskopen av Slesvig. I Vordingborg den 1 maj 1386 hade kung Olof utfärdat ett brev på att Slesvigs domkapitel skulle åtnjuta alla friheter, som det hade fått av hertigarna av Slesvig. Han gav därför kapitlet skattefrihet för alla underlydande i stad och på landsbygd; de underlydande skulle ej heller i något mål svara inför annan domstol än Slesvigs kapitel eller av detta utsedd prokurator.⁶⁰ Brevet är utfärdat före förläningen av Slesvig till de holsteinska grevarna; det är alltså den utdöda hertigsläkten som omtalas. Denna principiella yttring av landsherrlig makt hade säkerligen ingen betydelse i praktiken, eftersom danska kronans inflytande i dessa trakter var ringa och minskade ännu mer genom förläningen.

Vid det möte i Flensburg 1405, där Margareta och Albrekt av Mecklenburg slöt fred, lånade hon pengar av biskop Johan Skondelev. I Viborg den 11 mars följande år gav biskopen kvitto på att Margareta i reda pengar betalt de 1.000 mark lybsk, som han hade lånat henne i Flensburg.⁶¹ Margareta hade alltså knutit ekonomisk förbindelse med Slesvigkyrkan, innan hon sommaren 1406 donerade ett stort antal gods i Sönderjylland till domkyrkan. Donationen var testamentarisk, om hon ej senare ville bestämma annorlunda.⁶² Linton har framhållit, att donationen sammanhänger med de ökade utsikterna att vinna politiskt inflytande i hertigdömet, men har felaktigt kombinerat den med en ”reduktion” av Nørholms slott från Ribe domkyrka.⁶³ Varje domkyrka ägde sina gods; donation till en kyrka kan därför inte kompensera indragning från en annan.

Det första korttidslånet från biskopen av Slesvig följdes av andra. Den 12 december 1407 i Ribe gav biskopen kvitto på de 2.000 mark, som Niels Ivarsen, Johan Skarpenberg, Jakob Trulsen, Erik Nielsen, Berneke Skinkel och Johan Thomasen på drottningens vägnar hade lovat att betala i Lübeck nästa Mårtensdag eller också erlägga i Ribe; dessa 2.000 hade drottningen betalt.⁶⁵ Det var alltså en något försenad betalning av ett korttidslån. Den 1 augusti 1409 gav biskop Johan kvitto på att riddaren Erik Bydelsbach betalt biskopens tjänare, borgaren Werner Visscher i Lübeck, 100 lybska mark på drottningens vägnar i Skåne.⁶⁶ På hösten

⁶⁰ Repertorium nr 3522. Förläningen ägde rum i augusti samma år.

⁶¹ Diplomatarium Flensborgense 1 nr 44.

⁶² Repertorium nr 4805. *Linton* s. 149 klargör ej att donationen var testamentarisk, vilket dock är av viss vikt.

⁶³ *Linton* s. 149. Dessutom överlät inte Ribe Nørholms slott utan vederlag till drottningen. Brevet är blott ett i en hel serie, där kronan försäkrade sig om all rätt till marken under och omkring slottet (*Molbech o. Petersen* nr 173, 175, Repertorium nr 4809, 4810).

⁶⁵ Repertorium nr 4937. Domkyrkan nämns ej, vilket *Linton* uppger s. 151.

⁶⁶ Repertorium nr 5048. Jfr *Linton* s. 125, 152 där summan behandlas som utbetald både till världslig och kyrklig kreditor.

samma år betalade Margareta till biskopen 338 1/2 lybska mark, som skulle dras av en skuld på 1.000 mark till biskopen.⁶⁷ Efter 1409 finns det inga belägg för utbetalningar till Slesvig.

Förutom de danska domkyrkorna var det flera nunnekloster, som gynnades med donationer. Margareta grundade själv Gavnö,⁶⁸ och Grimstorp skulle enligt 1401 års donationsbrev användas till att bygga ett kloster till Vårfru och S:t Benedicts ära. Det kom att så småningom bli birgittinklostret Maribo.⁶⁹ De munkkloster som ihågkoms var Sorö, där abboten åtnjöt hennes förtroende och där Valdemar Atterdag var begravd, Esrom, där hennes moder vilade, och Ringsted i den gamla kungagravsstaden.

Olofs handfästning hade uteslutit biskoparna som innehavare av världsliga förlänningar men givit dem vissa befogenheter inom rättsväsendet. Enligt handfästningen skulle de personer, som genom kronans försorg orättvist förlorat sina gods, återfå dessa; om någon å kungens vägnar ville återkräva sådant gods, skulle biskopen i det aktuella stiftet nämna tolv betrodda män, som under ed skulle döma i målet.⁷⁰ I rådets deklaration om rättartingens och rådets befogenheter stadgas, att jordförsäljning under tvång eller fruktan skulle tagas upp inför biskopen och tolv män nämnda till detta.⁷¹ Margareta tycks ha hållit sig till dessa regler. Biskopar förekommer inte som slottshövitsmän. På slotten använde Margareta danska adelsmän och några invandrade som t.ex. Claus Grupendal, som satt på Bohus 1405 och på Kalundborg 1410.⁷² I Repertorium finns det däremot gott om belägg för att biskoparna presiderat vid rättarting i världsliga godstvister. Margareta utnyttjade såväl biskoparnas juridiska kunskaper som domkyrkornas pengar.

En jämförelse mellan Margaretas donationspolitik i de tre nordiska länderna torde kunna vara av intresse, eftersom hennes ställning i dem var olika. Som änkedrottning av Norge var hon från 1380 förmyndare för sin son och erkändes efter sonens död närmast som ett slags riksföreståndare. I Danmark var hennes maktutövning hårt kringskuren av Olofs handfästning. Efter sonens död valdes hon till rikets förmyndare, alltså även där snarast riksföreståndare. Detta gav henne betydligt friare händer, men någon från fadern ärvd maktposition tillerkändes henne aldrig i Danmark; där titulerades hon drottning av Sverige och Norge, ej av Danmark. Som änkedrottning av Sverige erkände hon aldrig den mecklenburgska regimen. Med vapnens hjälp återvann hon slutligen landet, vilket skapade sina sär-

⁶⁷ *Linton* s. 152. Slesvigs biskopsstol var vid kurian taxerad till 1.000 mark (Eubel, *Hierarchia catholica* 1 s. 455) och sannolikt förmögen.

⁶⁸ Donation av gods på Själland till Gavnö 1402 23/6 (*Molbech o. Petersen* nr 104) jfr även donationsbrevet 1401, som talar om Gavnö ej Vapnö, som *Linton* uppger s. 141.

⁶⁹ *Erslev* s. 340.

⁷⁰ *Suhm* 14 s. 497.

⁷¹ Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchivet II nr 7.

⁷² Repertorium nr 4679, 5075. Grupendal lånade kronan pengar, se s. 39.

© Scandia 2008 www.scandia.hist.lu.se
skilda problem. Hennes politik mot kyrkan synes återspegla hennes maktställning i respektive land.

Mariakyrkan i Oslo uppges ha varit en motsvarighet till Roskilde och fungerat som kronans bank.⁷³ Det enda belägget är en transaktion från år 1375, då två herrar hjälpte kung Håkan med att erlægga en summa pengar till prosten vid Maria-kyrkan. Någon bankfunktion kan inte utläsas därur. Efter Håkans död 1380 bekräftade Margareta ad interim Oslokyrkans privilegier, och kung Olof utfärdade stadfästelse på sina förfäders gåvor till samma kyrka.⁷⁴ 1382 utfärdade Olof och drottsen Ogmund Finnsson den egentliga privilegiebekräftelsen; Margaretas namn nämndes inte därvid.⁷⁵ 1385 medgav Margareta, att Oslobiskopens landbor i Folkastad i Skee socken i Bohuslän fick samma frihet från ledung, skatter, tullar m.m. och samma frälse, som hennes handgångne mäns tjänare njöt i hennes län.⁷⁶ Inom områden tillhörande morgongåvan ansåg sig Margareta suverän.

Mariakyrkan var dock inte den enda kyrka, som drottningen trädde i förbindelse med. 1388 skänkte hon 100 mark till Halvardskyrkan i Oslo, för vilka ett altare skulle byggas och en präst underhållas. Hon skulle få utse prästen — enligt patronatsrätten — men biskopen gjorde flera förbehåll: prästen måste vara en inhemsk man och han skulle stå under biskopens lydno och gå till kor och tider som de andra prästerna.⁷⁷ Biskopen undanbad sig alltså kraftigt användande av prästen till annat än kyrklig tjänst. Margareta gjorde inga fler altarstiftelser i norska kyrkor.

Efter 1388 kom drottningen inte till Norge. Nidaros domkyrka ihågkoms dock i hennes testamente med 1.000 mark (se s. 54) och även Bergen fick ett mindre legat. De norska prelaterna utnyttjades i administrationen, vilket bl.a. framgår av instruktionen till Erik av Pommern, då han år 1405 skulle hämta sin tillkommande, Filippa av England, i Norge. Där omtalas att ärkebiskop Vinald hade haft Sparbo fylke i förläning tills han dog (år 1402), ”så att han gav där mer ut än han bar därav upp”. Erik skulle nu meddela den nye ärkebiskopen, att om denne hjälpte Erik med pengar, skulle han få ha länet på räkenskap och varje år skriva av så mycket på lånet, som han hade uppburit av länet; när skulden sålunda var gäldad, fick ärkebiskopen behålla länet så länge kungen ville.⁷⁸ Det torde ha varit en föga lockande affär för den nye ärkebiskopen, som knappast kunde få överskott på samma län som hans företrädare hade gjort förlust på.

⁷³ *Linton* s. 133 framför denna tes på grundval av D.N. 2 nr 440, 441.

⁷⁴ D.N. 5 nr 320, *Suhm* 14 s. 516.

⁷⁵ D.N. 5 nr 325, jfr *Suhm* 14 s. 520, som daterar den till 1381.

⁷⁶ D.N. 2 nr 488. *Linton* s. 135 tycks mena, att privilegiet gällde allt biskopens gods.

⁷⁷ D.N. 1 nr 510, jfr *Linton* s. 135 f som också utan källa uppger, att Margareta kort efteråt bekräftade Mariakyrkans privilegier.

⁷⁸ Norges gamle Love 2: 1, instrukt. § 32, jfr *Linton* s. 297. S. 137 antar *Linton* med stöd av en lös förmodan av Brilioth, att Margareta hjälpt två norska prelater med deras servitiebetalningar till kurian. Det finns inget som helst stöd för detta sensationella antagande.

Biskop Jakob Jensen av Bergen fick den 29 juni 1389 bekräftelse för sin livstid på alla förmåner och privilegier, som kungarna Magnus, Håkan och Olof givit honom. Biskopen fick också Lindås och Herdla skeppslag i förläning på livstid; efter biskopens död skulle förläningen tillfalla domkyrkan, som skulle uppbära 10 mark årligen tills den fått de 100 mark, som drottningen hade tilldelat den i sitt testamente.⁸⁰ I Kalmar den 8 september 1400 fick biskopen dessutom Söndfjords syssel i förläning på följande villkor: biskopen skulle ha förläningen utan räkenskap, om räntan ej översteg 10 mark; det som översteg 10 mark skulle delas mellan kungen och biskopen.⁸¹ Margareta hade samtyckt till denna uträkning. Man kan tänka sig att biskopen på platsen såg till att räntan inte översteg 10 mark. Arrangemanget kom dock inte att vara länge, eftersom biskopen avled följande år.

Efterträdaren, Jakob Knudsen, hade också Margaretas förtroende. I instruktionen 1405 omtalas, att då biskopen sist for hem från drottningen, fick han order att återkalla alla skydds- och privilegiebrev. Margareta skulle här ha tillämpat Aegidius av Roms satser om det obundna kungadömet.⁸² Hon hade emellertid ett norskt prejudikat; Håkan V hade gjort något liknande 1308, då han ville omorganisera administrationen.⁸³ Eriks resa till Norge innebar formellt att han började regera sitt arvrike. Margareta hade praktiskt taget förbjudit honom att på egen hand utfärda några privilegiebrev men formellt hade hon givit honom möjligheten.⁸⁴

Norge, där Margareta hade en stark, aldrig ifrågasatt ställning, hugnades inte med många kyrkliga donationer. Biskoparna utnyttjades inom administrationen och kunde då få personliga förmåner.

Donationerna regnade tätt i Danmark men nästan inte alls i Norge; Sverige var ett mellanfall. Margareta inkallades av en grupp stormän 1388 och besegrade Albrekt 1389. Hon anknöt uttryckligen till Magnus Erikssons och Håkans regering; med få undantag förklarades Albrekts medgivanden till aristokratin ogiltiga. Margareta litade synbarligen inte på de herrar, som hade tillkallat henne för att få hjälp mot en ny mecklenburgsk invasion. Hon måste dock finna några samarbetsvilliga. Kunde hon finna dem bland kyrkans män?

Enligt Linton kunde Margareta efter erövringen av Sverige utfärda dekret för den svenska kyrkan. Det kunde hon inte och det gjorde hon inte heller. ”Dekretet” är en kungörelse riktad till alla hennes fogdar och ämbetsmän samt alla invånare i Jämtland — som i kyrkligt avseende hörde till Uppsala men i världsligt till Norge

⁸⁰ D.N. 2 nr 514. *Linton* s. 179.

⁸¹ D.N. 2 nr 565, jfr *Linton* s. 293.

⁸² Norges gamle Love 2: 1, instrukt. § 35, *Linton* s. 298.

⁸³ *K. Helle*, Norge blir en stat 1130—1319, Kristiansand 1964, s. 189.

⁸⁴ Instruktionen § 27, 28 i Norges gamle Love 2: 1 s. 79 f. Jfr *Linton* s. 305 f. Ett skydds brev för en änka daterat 1405 8/3 (Norges gamle Love 2: 1 s. 84) utfärdat av kung Erik tycks vara just det slags brev som Margareta avrådde ifrån.

— att hon hade tagit ärkebiskop Henrik av Uppsala i sitt beskydd; denne skulle njuta alla privilegier och rättigheter, som ärkebiskopen av ålder hade på kyrkans vägnar i Jämtland.⁸⁵ Redan kung Håkan hade gynnat ärkebiskopen i fråga om Jämtland; 1378 meddelade kungen, att han hade sett ett brev av salig ärkebiskop Nils med kung Håkan (V) Magnussons sigill, där ärkebiskopen hade tillskipat sig tionde från Jämtland. Håkan VI stadfäste detta tills vidare och förbjöd prosten och andra lärda män att lägga sig i saken.⁸⁶ Vilken prost som avses framgår ej.

Margareta tycks alltså ha eftersträvat ett gott förhållande till ärkebiskop Henrik och fick också låna 1.000 mark av honom omedelbart.⁸⁷ Hon fick rådets tillstånd att pantsätta krongods för 10.000 mark och utdela detta till kyrkor i Sverige. Brilioth har med skäl betvivlat att kyrkan verkligen fick allt detta.⁸⁸ De 10.000 bör ses som ett lockbete för kyrkans män, i synnerhet biskoparna: samarbete med Margareta kunde kanske i längden bli lönande. 1396 fick Margareta tillstånd att pantsätta ytterligare gods för 10.000, men den här gången kunde hon ge pengarna till vem hon ville.⁸⁹ Möjligen hade de svenska biskoparna inte visat sig lika hjälpsamma som sina danska kolleger.

Margareta gjorde dock en del donationer till kyrkliga institutioner under 1390-talet. Gudhemsdonationen 1392 är tidigare nämnd (s. 46) liksom pantsättningen till Strängnäs. 1401 års donationsbrev tog också upp andra svenska donationer, som ej närmare kan dateras. Linköpings domkyrka fick Rönö testamentariskt. Vårfruklostret i Kalmar hade fått Risinge på Öland och Vårfrukapellet i Rouma hade fått Älmeboda gods. Det tycks ha varit frågan om överflyttning av gods från vissa stormän, i ett par fall mecklenburgare, till kyrkor och kloster.⁹⁰ Klostren fick gåvorna omedelbart, men Linköpings domkyrka måste invänta drottningens död. 1403 kom ett par gåvor till. Erik och Margareta instiftade en mäsas i Åbo domkyrka och pantsatte därför kronans intäkter från Piikie socken tills kyrkan därav hade uppburit 300 lödiga mark.⁹¹ Det var alltså samma gåvoform som flera gånger användes i Danmark. Klostret i Eskilstuna fick däremot gods samma år.⁹²

De svenska biskoparna hade 1396 varit samlade till provinskonsilium i Arboga och där uttalat sig kraftfullt mot de kungliga fogdarnas missgärningar.⁹³ Två pre-

⁸⁵ Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref nr 2431. Jfr *Linton* s. 136 med källuppgift s. 173 not 29.

⁸⁶ D.N. 5 nr 307. *Linton* s. 134 uppger att tvisten stod mellan Uppsala och Nidaros samt att Margareta senare bestämde hur tiondet skulle fördelas. Till den senare uppgiften saknas helt källa.

⁸⁷ Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref 1389 4/8.

⁸⁸ *Brilioth*, Svenska kyrka s. 186. *Linton* s. 139 har förväxlat 1389 och 1396 års brev.

⁸⁹ S.T. 2 s. 661.

⁹⁰ Nye Danske Magazin 5 s. 2 ff, jfr *Linton* s. 143, som skriver Vårfrukapellet i Kalmar i stället för Rouma.

⁹¹ S.D. nr 348.

⁹² S.D. nr 396, *Linton* s. 148.

⁹³ Statuta synodalia veteris ecclesiae Sveogothicae ed. H. Reuterdaahl Lund 1841, s. 92 ff.

later fortsatte dock att samarbeta med drottningen. Ärkebiskopen fick 1402 Jämtland i förläning på vissa villkor. Hälften av den årliga inkomsten skulle tillfalla Nidaros, tills denna kyrka hade fått de 1.000 mark som Margareta hade testamenterat — i Norge kunde alltså redan de testamentariska gåvorna delas ut, medan Danmark och Sverige fick vänta! Ärkebiskop Henrik hade lånat drottningen 2.000 mark; skulden skulle nu regleras genom att ärkebiskopen fick andra hälften av kronans intäkter från Jämtland samt vad nedbrytandet av fästet Tibrantsholm kunde inbringa. När skulden var betald, skulle ärkebiskopen behålla Jämtland tills även Uppsalakyrkan hade fått de 1.000 mark, som utlovats i testamentet.⁹⁴ Överenskommelsen var fördelaktig för Margareta; fästet revs, ärkebiskopen fick själv driva in sina pengar och dessutom upprätthålla lag och ordning i landskapet.⁹⁵ Det kunde dock vara lönsamt att sköta administration,⁹⁶ och man kan inte bortse från att ärkebiskopen också fick fördelar. Han hade nu säkerhet för att lånet till drottningen, i vilket möjligen de 1.000 marken från 1389 ingick, skulle bli återbetalt. Sannolikt kunde ärkebiskopen själv avgöra, när tillräckligt hade inlutit.

1397 förmådde Margareta Skarabiskopen att förlåta riddaren Nils Svarte Skåning övervåld mot biskopen, hans kyrkor och prästerskap,⁹⁷ vilket väl något minskade värdet av Arbogakonsiliets ovan nämnda påtalande av missförhållandena. Biskop Brynolf tycks även i fortsättningen ha böjt sig för drottningen; dock kunde hon ingalunda använda Lödöse kyrka i Skara stift som förvaringsplats för reservkapital.⁹⁸ Av ett brev från 1407 framgår, att biskop Brynolf ur Lödöse kyrkas kista hade tagit 100 nobler efter den avlidne kyrkoherden herr Harald. Inför riddaren Abraham Brodersson på Oppenstens slott lovade biskopen jämte sin prost och ärkedjäkne att återställa summan och ej röra den sedan ”men det skall stånda till vår fru drottning Margaretas nåd vad hon där av göra vill”. Biskopen lovade också att hålla överenskommelsen utan all rättegång med kyrkorätt eller världslig rätt. Margareta var inte närvarande; Abraham Brodersson agerade på hennes vägnar. Brevet är också beseglat av en präst Anund Scharp, som möjligen är den nye kyrkoherden i Lödöse. Biskopen hade sannolikt här följt en ovana, som sedan påtalades både vid 1412 och 1417 års provinskonsilier; han hade lagt sig till med en avliden prästs egendom.⁹⁹ Anmärkningsvärt är att

⁹⁴ S.D. nr 168.

⁹⁵ *Linton* s. 147. Enligt dens. s. 152 återstod år 1410 600 mark att betala av de 1.000 i testamentet. Det återopade brevet (S.D. 1284) talar dock uttryckligen om en skatt, som ännu ej till fullo betalats från Jämtland. Det är okänt när alla posterna i 1402 års uppgörelse blev avklarade.

⁹⁶ *Den nordiske Adel i Senmiddelalderen. Rapporter til det nordiske Historikermøde i København 1971: O. J. Benedictow, Norge s. 24, Tr. Dahlerup, Danmark s. 62.*

⁹⁷ *Linton* s. 140.

⁹⁸ *Linton* s. 150 har missuppfattat S.D. 834.

⁹⁹ S.D. 1616, Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan utg. av *J. Gummerus* s. 32. Jfr även *Losman, Norden och reformkonsilierna* s. 69.

© Scandja 2008 www.scandja.hist.lu.se
biskopen lät ett sådant mål behandlas inför den världsliga maktens representant, även om det blev förlikning i stället för rättegång. Margareta fick sista ordet i en intern-kyrklig fråga.

Margaretas förhållande till Vadstena kloster är intressant. Genom sina goda förbindelser vid kurian kunde hon bidra till Birgittas helgonförklaring. Klosters förbittrade motstånd mot godsindragningarna efter 1396 års beslut är utrett.¹ Den 8 december 1400 fick klostret Margaretas brev på att en köpstad fick existera i Vadstena; klostret skulle därav åtnjuta tomtöre och dagsverke: en halv svensk mark och 12 dagsverken av varje full tomt. Alla andra rättigheter i staden förbehölls kungadömet.² Brevet är av papper, och denna omständighet har uttytts så, att drottningen inte ville ge klostret ett fullgott dokument — av pergament — på privilegiet.³ Det torde inte gå att klargöra varför brevet ej utfärdades på pergament. Viktigare är emellertid att detta tämligen restriktiva brev år 1404 ersattes av ett annat, utfärdat på pergament och med hängande sigill, där Vadstena kloster fick all kunglig rätt i staden Vadstena.⁴

1403 använde drottningen pantsättningsformen för att ge Vadstena en donation. Klostret fick Aska härad, tills det därav hade drivit in 1.000 mark.⁵ Hon visade således Vadstena en frikostighet, som var ungefär i jämnhöjd med donationerna till danska kloster. Trots detta föreligger inga entusiastiska omdömen om henne från klostrets sida, tvärtom.

Möjligen gör man fel, då man vill förklara Vadstens negativa uppfattning av Margareta utifrån hennes eget handlingssätt. Hade Vadstenafolket kanske a priori en negativ bild av drottningen? De enda samtida svenska omdömen om Margareta, som har bevarats, härrör från klostret.⁶ De återfinns i Vadstenadiariet och i den s.k. Birgittakommentaren. Den senare kan ge en nyckel till kallsinnigheten mot drottningen.

Birgittakommentaren skildrar Folkungafamiliens nedgång och fall och konstaterar, att allt skett i enlighet med Birgittas uttalanden. Roten till det onda var Magnus Erikssons beslut att ge sin äldste son valriket Sverige och den yngre arvriket Norge; enligt Birgitta borde rikena ha fördelats tvärtom. Magnus Erikssons gång mot fördärvet skildras i mörka färger; däremot är sonen Erik, som gjorde

¹ L. A. Norborg, *Storföretaget Vadstena kloster*, Lund 1958, s. 52 ff.

² *Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer* 1 ed. N. Herlitz, Sthlm 1927, nr 23.

³ Linton s. 310 vill göra gällande, att Margareta konsekvent fifflade med materialet i urkunder för att reservera kronans rättigheter. Jag har bestritt denna uppfattning i min recension, H.T. 1972.

⁴ S.D. nr 503 efter avskrift i klostrets kopiebok. *Norborg* s. 55.

⁵ Linton s. 148.

⁶ Övriga "samtida" omdömen i Sverige härstammar från senare tid. Se min recension av Linton H.T. 1972.

uppror mot fadern men dog i förtid, omnämnd med sympati. Håkan Magnusson, som valdes till kung i Sverige efter broderns död, är direkt omtalad som en rex iniustus. Håkan har också gått emot Birgitta i fråga om sitt giftermål; hon hade förbjudit äktenskapet med Margareta, vargens dotter. Albrecht av Mecklenburg var visserligen en förskräcklig regent, men Margareta är ännu värre. För Birgitta-kommentatorn förenas i henne alla fel från Folkungafamiljen och Valdemar Atterdag. Men det finns hopp om en bättre tid genom Erik av Pommern, som nu i stillhet blivit kung. Med honom skall det bli lycka, ty Birgitta har förutsett hans upphöjelse och godkänt den.⁷

Kommentatorns syn på Margareta och Erik beror på att Birgitta en gång för alla hade placerat Margareta i det ondas fack men uttalat något positivt, som kunde anpassas på Erik av Pommern. Vadstena kloster blev också kung Eriks trognaste anhängare i Norden, t.o.m. 1448, då han för övrigt spelat ut sin roll i de tre rikena.⁸ Det är inte så mycket Margaretas politik som kritiseras, utan hennes person hade uttryckligen fördömts av Birgitta, och Birgittas ord var att betrakta som Guds ord. Vadstena ville senare ge Birgittas uppenbarelser samma giltighet som evangelierna.⁹ Då kunde man knappast prisa den som Birgitta hade förkastat.

Med stöd av Birgittas uttalanden kunde alltså Vadstena kloster med fog hysa farhågor för drottningens själ. I vad mån Margareta kände till uppenbarelsernas innehåll är okänt, men enligt traditionen var hon uppfostrad av Birgittas dotter Märta Ulfsdotter. 1403 gjorde hon två besök i Vadstena och blev upptagen som syster i klostret. Diariet antecknar hennes ödmjuka uppträdande och hennes ord om en kvinna, som hade fruktat för sin själs räddning men uppmanats att vända sig till Birgittas kloster.¹⁰ Sedvanlig källkritik bedömer givetvis detta som hyckleri för att vinna klostrets bevågenhet. Men det kan vara värt att göra tankeexperimentet att Margareta verkligen hyste oro för sin själ. Hon hade varit mycket framgångsrik vad det världsliga beträffar — precis som diariet skrev vid hennes död — och världslig framgång innebar eo ipso risk för själens undergång. De själomässor som Margareta lät läsa för sig redan under livstiden, de testamentariska donationerna och pilgrimsresorna efter hennes död passar både i en politik för att vinna kyrkans män och i en allvarligt menad strävan att frälsa sin själ. Det torde nu inte gå att avgöra, om tonvikten bör läggas på det ena eller det andra, men kanske hade Vadstena kloster samma uppfattning som drottningen själv om hennes själafara.

⁷ *Scriptores rerum svecicarum* III: 1 s. 16 ff.

⁸ *E. Lönnroth*, *Sverige och Kalmarunionen 1397—1457*, Göteborg 1934, s. 258.

⁹ *B. Losman*, *Norden och reformkonsilierna* s. 246.

¹⁰ *Scriptores rerum svecicarum* I: 1 s. 116, dödsnotisen s. 132.

Sedan två sidor av Margaretas verksamhet genomgåtts, återstår alltför många problem inom andra områden för att man ska kunna ge en sammanhängande bild av henne. Vissa drag är dock tämligen klara. Danska kronans finanser var i dåligt skick under nästan hela hennes regering. De två sista åren skymtar någon förbättring, men skuldfri blev hon aldrig. Margareta ärvde stora skulder efter Valdemar Atterdag och fortsatte själv till en början med ofördelaktiga pantsättningar. Fr.o.m 1385 lyckades hon reglera faderns skulder till några viktiga världsliga kreditorer men gjorde själv nya i ännu större omfattning under 1390-talet. Jämsides med pantsättningar av slott, härader och enstaka krongods förekom emellertid då i stor utsträckning mer fördelaktiga korttidslån. Kalmarunionens skapare tycks ha varit ämne till en växelryttarinna. Panterna flyttades konsekvent över till lojala adelsmän och till biskopar och domkyrkor. Vissa invandrade släkter, som var politiskt misstänkta, köptes ut ur Danmark. Det var emellertid endast genom biskop Peder Jensen Lodehats enastående hjälp som drottningen tog sig ur den ekonomiska knipan.

Trots dålig ekonomi gjorde Margareta stora politiska vinster — i synnerhet utrikespolitiska — genom en kombination av diplomatisk förmåga och redobogenhet att betala, även om medlen inte alltid var hennes egna. Hennes rådgivare och förtroendemän inom adeln och kyrkan måste bidra. Kring henne samlades nya män, som var villiga att satsa ekonomiskt på att komma in i rådsretsen och bli slottshövitsmän. Kyrkan och biskoparna, särskilt Roskildebiskopen, var ett grundläggande stöd, och Margareta behöll detta stöd genom att göra efter förmåga frikostiga donationer, mest i Danmark men även åtskilliga i Sverige; Norge behandlades tämligen styvmoderligt. Vad kyrkan fick av Margareta det fick den behålla, och många kyrkliga institutioner hade anledning att minnas henne med tacksamhet. Erslevs bild av den givmilda men samtidigt noga räknande Margareta torde inte gå att rubba i huvuddragen, även om detaljerna kan ändras.

Die Ökonomie der Königin Margareta

Der ökonomische Hintergrund der Regierung der Königin Margareta Valdemarsdotter sowie ihre Schenkungen an die Kirche sind neulich von M. Linton in seiner Dissertation *Drottning Margareta fullmäktig fru och rätt husbonde* (1971) behandelt worden. Linton hebt die enormen Schulden, die die Königin am Anfang ihrer Regierung sollte gemacht haben, stark hervor, findet aber, dass ihre finanzielle Lage von 1385 an, als sie Schonen von den Hanseaten zurückbekommen hatte, sich rasch verbesserte. Von 1400 an betrachtet er ihre Finanzen als gut.

Die Quellen, die über die Ökonomie der Königin Auskunft geben können, sind Dokumente sehr verschiedener Art, die sich nicht ohne kritische Beurteilung benutzen lassen. Es scheint bei sorgfältigem Studium, als ob Margareta grosse Schulden von ihrem Vater geerbt hatte. Die Gläubiger waren sowohl Bischöfe und Kirchen als holsteinische Edel-

leute. Margareta musste Einräumungen machen um die holsteinischen Edelleute für ihren Sohn Olof als Kandidaten des dänischen Throns zu gewinnen. Der wichtigste weltliche Gläubiger, Benedict van Ahlefeldt, bekam grosse Pfänder in Dänemark als Sicherheit für seine Anleihe an Valdemar Atterdag. Margareta musste auch eigene Anleihen unter ungünstigen Bedingungen machen.

Die politisch Verdächtigen dieser Gläubiger wurden aber sofort nach 1385 ausgelöst. Die Kirche und die treuen Edelleute mussten warten, ja wenn jemand Ratsherr oder Hauptmann werden wollte, würde er klug daran tun, wenn er der Königin mehr Geld für ein Pfand gäbe als ein voriger Gläubiger gegeben hatte. So bekam Margareta Geld und Mitarbeiter, die mit ihrer Politik verbunden waren. Wahrscheinlich gelang es Margareta die Schulden ihres Vaters den weltlichen Gläubigern zu bezahlen, bevor sie, wegen des schwedischen Krieges, von 1389 an wieder neue Schulden machen musste. In den neunziger Jahren wurden ihre Schulden immer grösser, und sie wurden erst im Jahre 1407 durch die Hilfe des Bischofs zu Roskilde, Peder Jensen Lodehat, bezahlt. Bischof Peder liess die jährlichen Einkünfte der Pfänder als Abzahlung gelten, was wider normalen Brauch war, und hat dadurch die Finanzen der Königin gerettet. Sie wurde niemals schuldfrei, aber die Anleihen wurden unter immer besseren Bedingungen gemacht. In den allerletzten Jahren ihrer Regierung hatte sie Mittel genug um grosse Summen als Schenkungen an die Kirche zu bezahlen.

Linton betrachtet die Schenkungen der Königin hauptsächlich als Täuschung: ihre Gaben bestanden aus schon versetzten Gütern oder sie konnten bei Bedarf von dem Regenten wiedergefordert werden. Aus der Quellen steht fest, dass kirchlichen Institutionen mehrere kleine Bürge gegeben wurden unter der Bedingung dass sie zerstört werden sollten, was unbedingt zum Vorteil der Krone war. Aber Margareta hat nicht gemeint, dass ihre Schenkungen wiederverlangt werden konnten. In drei Fällen wurden geschenkte Güter gegen eine jährliche Bezahlung getauscht; dann wurde aber auch bestimmt, dass die Güter nach dem Tod der Königin wieder der Kirche zufallen sollten. Königin Margareta hat die Schenkungen anderer Leute zurückverlangt, nicht ihre eigenen. Wegen Geldmangel und unwillig der Krone für immer die Güter zu entziehen hat sie ihren Schenkungen eine spezielle Form gegeben. Eine Kirche oder ein Kloster bekam eine gewisse Anzahl von Jahren Güter, die eine kontante Schenkung entsprachen, welche durch die jährlichen Einkünfte der Güter bezahlt wurde. Als die bestimmte Summe der Kirche zugefallen war, fielen die Güter an die Krone zurück. Güter konnten auch der Kirche überlassen werden unter der Bedingung dass der Regent nach dem Tod der Königin sie für eine bestimmte Geldsumme wiederbekommen konnte.

Die Schenkungen in Dänemark begannen, als die finanzielle Stellung der Königin schlecht war; wahrscheinlich bezweckten sie die Representanten der Kirche für die Unionspolitik der Königin zu gewinnen. In Schweden hat Margareta mit gewissem Erfolg dieselbe Politik geprüft. In Norwegen aber war ihre Stellung so stark dass Schenkungen nicht notwendig waren. Viele Schenkungen wurden testamentarisch gemacht und scheinen ein Mittel gewesen zu sein die Kirche enger an Margareta zu knüpfen. Aber man findet auch von 1387 an, als König Olof gestorben war, viele Schenkungen an Kirchen unter der Bedingung dass Seelenmessen für die Königin schon in ihrer Lebenszeit gelesen wurden. Seelennot und Politik scheinen hier vollständig verflochten zu sein; heute kann man kaum sagen, welches Motiv am kräftigsten bewirkt hat. Aber es steht fest dass Margareta nach Vermögen grosse Schenkungen an die Kirche gemacht hat und dass die Representanten der Kirche in Dänemark und Schweden mit Recht ihr ein ehrendes Andenken bewahrten.